

ΟΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ BREXIT ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ: ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΕΝΟΣ ΑΠΟΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΥ;

Αριστείδης Τσάτσος, Dr.iur., LL.M., M.Sc., Δικηγόρος

1. Εισαγωγή

Με την επίσημη αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση στις 31 Ιανουαρίου 2020, έλαβε σάρκα και οστά το δημοψήφισμα της 23ης Ιουνίου 2016 σχετικά με το αν το Ηνωμένο Βασίλειο πρέπει να παραμείνει στην Ευρωπαϊκή Ένωση (το λεγόμενο δημοψήφισμα για το «Brexit»), στο οποίο οι Βρετανοί πολίτες αποφάσισαν με οριακή πλειοψηφία υπέρ της αποχώρισής τους (51,89% έναντι 48,11%). Το ως ανωτέρω δημοψήφισμα αμέσως χαρακτηρίστηκε ως ένα γεωπολιτικό φαινόμενο παρόμοιας σημασίας με την πτώση του τείχους του Βερολίνου και την επανένωση της Γερμανίας¹ αλλά και ως μια άνευ προηγουμένου χαρακτηριστική περίπτωση αλληλουχίας και αλληλεξάρτησης της εθνικής πολιτικής μιας χώρας, ήτοι του Ηνωμένου Βασιλείου, με τη διεθνή πολιτική, τις προτεραιότητες και τις επιλογές του.² Το ότι Brexit επηρεάζει και πρόκειται να επηρεάσει σημαντικότερα αμφότερα το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ευρωπαϊκή Ένωση μαζί με τους πολίτες, τους θεσμούς και τα όργανά τους είναι αδιαμφισβήτητο. Ούτε άλλωστε είναι τυχαίο ότι το Brexit εθεάθη άλλοτε ως γεγονός με σεισμικές και καταστροφικές συνέπειες για την πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης,³ άλλοτε ως μια ευκαιρία για ενδυνάμωση και ισχυροποίηση του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος και της φιλοσοφίας της «ολοένα στενότερης ένωσης».⁴ Με δεδομένη πλέον την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση ως αυτή έλαβε χώρα στις 31 Ιανουαρίου 2020, η παρούσα συμβολή αποσκοπεί να σκιαγραφήσει τις «προς τα έξω» συνέπειες του Brexit ως προς τη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο διεθνές γίγνεσθαι καθώς και τον αντίκτυπο του στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Ο όρος «σκιαγράφηση» καθ'αυτός δε χρησιμοποιείται τυχαία, καθώς η πλοκή και το μέγεθος των συνεπειών αυτών είναι τέτοιας εμβέλειας και έκτασης που ξεπερνούν και τους σκοπούς αλλά και τις δυνατότητες του παρόντος.

¹ Alina Bârgăoanu, Central and Eastern Europe after Brexit: fear of domination, fear of abandonment, 12-11-2018, διαθέσιμο υπό: <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2018/11/12/central-and-eastern-europe-after-brexit-fear-of-domination-fear-of-abandonment>. Charles Grant, The impact of Brexit on the EU, Centre for European Reform, 24-06-2016, διαθέσιμο υπό: <https://www.cer.eu/insights/impact-brexit-eu>.

² Patrick Holden, Brexit: An international relations perspective - University of Plymouth, Academic Commentary, διαθέσιμο υπό: <https://www.plymouth.ac.uk/alumni-friends/invenite/issue-1/brexit-an-international-relations-perspective>.

³ David R. Cameron, Brexit will have far-reaching economic, constitutional, and geopolitical consequences, Yale MacMillan Center, 24-06-2016, διαθέσιμο υπό: <https://macmillan.yale.edu/news/brexit-will-have-far-reaching-economic-constitutional-and-geopolitical-consequences>.

⁴ Andželika Kužnar & Jerzy Menkes, Brexit From Different Perspectives, Unia Europejska.pl Nr. 6 (2017), (31), σελ. 38. Francis B Jacobs, The EU after Brexit - Institutional and Policy Implications, Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Pivot, 2018, σελ. 10.

2. Αποχώρηση Αλγερίας και Γροιλανδίας vs. Brexit – Δυναμική ή Αυτοματοποιημένη Ολοκλήρωση;

Το Ηνωμένο Βασίλειο συνιστά το πρώτο πλήρες κράτος-μέλος που αποφασίζει να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αποχωρήσεις από τους κόλπους της Ένωσης έχουν υπάρξει και στο παρελθόν, κάτι που συχνά παραβλέπεται, αν και υπό πολύ διαφορετικές συνθήκες από την παρούσα.

Το έτος 1962, μόλις πέντε χρόνια μετά τη σύναψη της σύμβασης της Ρώμης, η Αλγερία, με την ανεξαρτητοποίησή της από την Γαλλία, αποφάσισε να αποχωρήσει και από την τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Παρομοίως, το έτος 1985, η Γροιλανδία, ως αυτόνομο μέρος της Δανίας, αποχώρησε και εκείνη από την Κοινότητα. Στην περίπτωση της Γροιλανδίας, το κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος της Δανίας ήταν εκείνο που παρέμεινε στην Κοινότητα, ενώ αποχώρησε η τελούσα ήδη από το έτος 1979 υπό καθεστώς εσωτερικής αυτονομίας περιοχής, ήτοι η Γροιλανδία.⁵ Ομοίως, στην πρώτη περίπτωση, το νέο ανεξάρτητο κράτος που προέκυψε συνεπεία της αποαποικιοποίησης, δηλαδή η Αλγερία, ήταν εκείνο που αποχώρησε και όχι αυτή η ίδια η μητροπολιτική χώρα, δηλαδή η Γαλλία. Όπως παρατηρεί σχετικά ο Γερμανός ιστορικός και κάτοχος της έδρας Ευρωπαϊκής ιστορίας στο πανεπιστήμιο του Μονάχου Kiran Klaus Patel, οι περιπτώσεις της Γροιλανδίας και της Αλγερίας αφορούν δύο ιστορικά γεγονότα τα οποία συνδέονται με το αποικιακό παρελθόν της Δανίας και της Γαλλίας αντίστοιχα και δε συνιστούν απόφαση ειλημμένη από τους πολίτες αυτών των ίδιων των κρατών-μελών.⁶ Οι μητροπόλεις καθαυτές, δηλαδή, παρέμειναν μέλη του διεθνούς οργανισμού, ενώ αποχώρισαν τα αυτονομημένα και ανεξαρτητοποιημένα εδάφη.⁷ Ούτε βέβαια είναι οικονομικά, πολιτικά και γεωστρατηγικά συγκρίσιμα τα μεγέθη της Γροιλανδίας και της Αλγερίας με το ειδικό βάρος που φέρει το Ηνωμένο Βασίλειο στο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο στερέωμα σε οικονομικό, πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο. Είναι δε αυτονόητο ότι και το βάθος και η ένταση της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης σήμερα είναι εντελώς διαφορετικά από το στάδιο της ολοκλήρωσης κατά τα έτη 1962 και 1985 αντίστοιχα.⁸ Εν τούτοις, παρά τις ως ανωτέρω διαφορές, και στις δυο περιπτώσεις που μόλις αναφέρθηκαν έλαβε χώρα, ιστορικά τουλάχιστον, μείωση και απόσπαση των εδαφών στα οποία εκτεινέτο το τότε Ευρωπαϊκό οικοδόμημα, με αποτέλεσμα η λογική της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης ως ιστορική διαδικασία που κινείται μόνο προς το εμπρός, ως μια διαδικασία γραμμικής εξέλιξης, να έχει τεθεί υπό σχετική αμφισβήτηση

⁵ Πέτρος Στάγκος/Ευγενία Σαχπεκίδου, Δίκαιο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Εκδ. Σάκκουλα – Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 63-64. Kiran Klaus Patel, Something new under the sun? The lessons of Algeria and Greenland, σε: Benjamin Martill, Uta Staiger (Eds.), Brexit and Beyond - Rethinking the Futures of Europe, UCL Press. (2018), (114), 115-116.

⁶ Kiran Klaus Patel, Something new under the sun? The lessons of Algeria and Greenland, σε: Benjamin Martill, Uta Staiger (Eds.), Brexit and Beyond - Rethinking the Futures of Europe, UCL Press. (2018), (114), 116.

⁷ Βλ. και David Hastings Dunn & Mark Webber (2017): The UK, the European Union and NATO: Brexit's unintended consequences, Global Affairs, Vol. 2 (2016) – Issue 5, (471), σελ. 477.

⁸ Kiran Klaus Patel, Something new under the sun? The lessons of Algeria and Greenland, σε: Benjamin Martill, Uta Staiger (Eds.), Brexit and Beyond - Rethinking the Futures of Europe, UCL Press. (2018), (114), 117.

πολύ πριν από το Brexit.⁹

Η γραμμική θεώρηση της εξέλιξης της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης δεν είναι κάτι το καινοφανές. Η πίστη στη γραμμική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης διατυπώθηκε στη δεκαετία του 1960 από τον πρώτο Πρόεδρο της Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, το Γερμανό νομικό, ακαδημαϊκό και διπλωμάτη Walter Hallstein, ο οποίος συνιστά και από έναν από τους ιδρυτές - πατέρες της Ένωσης.¹⁰ Ο Hallstein εκλαμβάνει την ολοκλήρωση ως μία δυναμική διαδικασία που άπαξ και αρχίσει, δε δύναται ούτε να σταματήσει αλλά ούτε και να αναστραφεί.¹¹ Πρόκειται για μία αυτοματοποιημένη διαδικασία που οδηγεί από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, στην αυθεντική της μορφή, σε μια πλήρως ανεπτυγμένη Ομοσπονδία.¹²

Σε θεωρητικό επίπεδο, φαίνεται εξ αρχής ριψοκίνδυνη η γραμμική θεώρηση της διαδικασίας της ενοποίησης, όταν καλούνται ουκ ολίγα και διαφορετικά κράτη να συνεργαστούν και να συμβιώσουν μεταξύ τους σε ένα νέο και διαφορετικό επίπεδο διεθνούς συνεργασίας που εκτείνεται πέρα από το κλασσικό διεθνές δίκαιο.¹³ Εκτός από τη θεωρητική αμφισβήτηση της γραμμικής (ή όχι) ιστορικής εξέλιξης του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, το παράδειγμα της απόρριψης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος από τους Γάλλους και Ολλανδούς πολίτες στα δημοψηφίσματα της 29^{ης} Μαΐου και 1^{ης} Ιουνίου του 2005, επιβεβαιώνει ότι η ιστορία της ενοποίησης δεν είναι ούτε και θα μπορούσε να είναι γραμμική.¹⁴ Ιστορικά, δηλαδή, δικαιώνεται η προσέγγιση του Γάλλου Προέδρου Charles de Gaulle, ως προς το ότι η πολιτική, και δη η Ευρωπαϊκή, ενέχει το δυναμικό στοιχείο του απροόπτου και των προσωπικών προτιμήσεων των εκάστοτε πολιτικών ηγεσιών και εκφεύγει της όποιας εκλογικευμένης και αυτοματοποιημένης προσέγγισης.¹⁵ Υποστηρίζεται μάλιστα ότι η αποδοχή μιας γραμμικής και αυτοματοποιημένης ενοποιητικής διαδικασίας κατά το μοντέλο του Walter Hallstein, δύναται να ενέχει μια δυναμική διεύρυνσης τέτοιας έντασης, που να στερείται της απαραίτητης νομιμοποίησης και, ως εκ τούτου, να παράγει αμφιβολίες και δυσπιστία ανάμεσα στα κράτη-μέλη της

⁹ Francis B Jacobs, *The EU after Brexit - Institutional and Policy Implications*, Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Pivot, 2018, σελ. 9 και επ. Kiran Klaus Patel, *Something new under the sun? The lessons of Algeria and Greenland*, σε: Benjamin Martill, Uta Staiger (Eds.), *Brexit and Beyond - Rethinking the Futures of Europe*, UCL Press. (2018), (114), 120.

¹⁰ Henriette Müller – *The Point of No Return. Walter Hallstein and the EEC Commission between Institutional Ambitions and Political Constraints*, *Les Cahiers européens de Sciences Po.* – n° 03/2012, σελ. 12.

¹¹ Henriette Müller – *The Point of No Return. Walter Hallstein and the EEC Commission between Institutional Ambitions and Political Constraints*, *Les Cahiers européens de Sciences Po.* – n° 03/2012, σελ. 10.

¹² Wolfgang Wessels, *Walter Hallstein's Contribution to Integration Theory: Outdated or Underestimated?*, σε: Wilfried Loth/ William Wallace/Wolfgang Wessels (Eds.), *Walter Hallstein - The Forgotten European?*, Palgrave Macmillan, 1998, (229), σελ. 230, όπου και περαιτέρω κριτική.

¹³ Henriette Müller – *The Point of No Return. Walter Hallstein and the EEC Commission between Institutional Ambitions and Political Constraints*, *Les Cahiers européens de Sciences Po.* – n° 03/2012, σελ. 12.

¹⁴ Francis B Jacobs, *The EU after Brexit - Institutional and Policy Implications*, Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Pivot, 2018, σελ. 8-9.

¹⁵ Henriette Müller – *The Point of No Return. Walter Hallstein and the EEC Commission between Institutional Ambitions and Political Constraints*, *Les Cahiers européens de Sciences Po.* – n° 03/2012, σελ. 12.

Ένωσης.¹⁶

Μπορεί αυτό το ίδιο το Brexit να συνιστά από γεωπολιτικής πλευράς ένα καίριο πλήγμα στην Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, εν τούτοις η «έξοδος» συνιστά μια καταστατική δυνατότητα, η οποία λαμβάνει χώρα στα πλαίσια και σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 50 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ιδέα της αποχώρησης μπορεί να συνιστούσε ένα θέμα ταμπού,¹⁷ υφίσταται όμως ως (δημοκρατική) δυνατότητα και επιλογή για ένα κράτος-μέλος και ως τέτοια λαμβάνει χώρα. Πράγματι, ρήτρα αποχώρησης από την Ένωση περιλήφθηκε για πρώτη φορά στο σχέδιο Συνθήκης για τη Θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης, ως υπεγράφη στη Ρώμη στις 29 Οκτωβρίου 2004, και δη στη διάταξη του άρθρου I-60 αυτού.¹⁸ Είναι συνεπώς νωρίς και παρακινδυνευμένο να λέγεται, ότι το Brexit παρουσιάζει την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση ως μια διαδικασία που κορυφώθηκε και που σταδιακά θα παρακμάσει,¹⁹ αφού η αποχώρηση συνιστά μια προβλεπόμενη καταστατική δυνατότητα και πιθανότητα και ως τέτοια λαμβάνει χώρα.

Συμπερασματικά, προκύπτει ότι το Brexit συνιστά μια αποφασιστική ρωγή στην αρχή της «ολοένα στενότερης Ένωσης» εντός της ούτως ή άλλως ιστορικά μη γραμμικώς εξελισσόμενης πορείας του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Είναι η πρώτη φορά που ένα κυρίαρχο κράτος-μέλος αποφασίζει να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς στα «προηγούμενα» των *de facto* αποχωρήσεων της Αλγερίας, το 1962, και της Γροιλανδίας, το 1985, οι μητροπόλεις, ήτοι η Γαλλία και η Δανία, παρέμειναν εντός του Ευρωπαϊκού άρματος, ενώ τα ανεξαρτητοποιημένα και αυτονομημένα εδάφη της Αλγερίας και της Γροιλανδίας ήταν εκείνα που αποχώρησαν. Στις περιπτώσεις αυτές υπήρξε μείωση εδαφών, όχι όμως μείωση του αριθμού των κρατών-μελών της Ένωσης. Το δυναμικό στοιχείο του απροόπτου αλλά και των προσωπικών προτιμήσεων και προτεραιοτήτων ενός λαού και των πολιτικών ηγεσιών του, μπορεί να θεωρηθεί και αυτό το ίδιο μέρος και στοιχείο της ενοποιητικής διαδικασίας, σύμφωνα με την πολιτική προσέγγιση του Γάλλου Προέδρου Charles de Gaulle. Η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση δε συνιστά ούτε αυτοματοποιημένη αλλά ούτε γραμμικώς εξελισσόμενη διαδικασία, όπως την προσέγγιζε ο άλλοτε πρώτος Πρόεδρος της Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Walter Hallstein. Η δε έξοδος κράτους-μέλους από τους κόλπους της Ένωσης λαμβάνει χώρα στα πλαίσια και σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 50 της ΣΕΕ. Ως εκ τούτου συνιστά μια προβλεπόμενη καταστατική και δημοκρατική δυνατότητα και επιλογή.

3. Οικονομική Συρρίκνωση - Ενωσιακή Χρηματοδότηση

Το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελούσε τη δεύτερη κατά σειρά μεγαλύτερη κρατική οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το τρίτο μεγαλύτερο πληθυσμιακά κράτος

¹⁶ Henriette Müller – The Point of No Return. Walter Hallstein and the EEC Commission between Institutional Ambitions and Political Constraints, *Les Cahiers européens de Sciences Po.* – n° 03/2012, σελ. 12.

¹⁷ Tim Oliver, A European Union Without the United Kingdom - The Geopolitics of a British Exit from the EU, *LSE Ideas Strategic Update* 16.1, February 2016, σελ. 6

¹⁸ Adelheid Puttler, Sind die Mitgliedstaaten noch „Herren“ der EU? – Stellung und Einfluss der Mitgliedstaaten nach dem Entwurf des Verfassungsvertrages der Regierungskonferenz, σε: *Europarecht* (2004), (669), σελ. 677-678.

¹⁹ Χαρά Σερέτη, Brexit και Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι πιθανές συνέπειες στις εξωτερικές σχέσεις και την πολιτική, Δίκτυο για την Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, *Papers – Publications*, Ιανουάριος 2019, σελ. 21.

αυτής.²⁰ Ως εκ τούτου, με το Brexit, η Ευρωπαϊκή Ένωση συρρικνώνεται και σε μέγεθος αλλά και σε οικονομική σημασία και δυναμική.²¹

Επιπλέον, η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου αφήνει ένα μεγάλο και δυσαναπλήρωτο κενό στον προϋπολογισμό της Ένωσης.²² Το 2018, το Ηνωμένο Βασίλειο κατάβαλλε το 11,88% του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πίσω από τη Γερμανία και τη Γαλλία, το ποσοστό συμβολής των οποίων ανερχόταν σε 20,78% και 15,58% αντίστοιχα.²³ Ομοίως για τα έτη 2003-2013, η συνεισφορά του Ηνωμένου Βασιλείου αντιστοιχούσε στο 10,70% του προϋπολογισμού της Ένωσης.²⁴ Αν και η κατά κεφαλήν συνεισφορά του Ηνωμένου Βασιλείου στον ενωσιακό προϋπολογισμό ήταν με διαφορά κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, εν τούτοις, το γεγονός ότι αυτή αποτελούσε περί το ένα δέκατο του προϋπολογισμού της Ένωσης, είναι δηλωτικό του μεγέθους και της οικονομικής σημασίας της απώλειας της Βρετανικής συνεισφοράς από την ενωσιακή χρηματοδότηση.²⁵

Λόγω του Brexit, με τη λήξη του μακροχρόνιου δημοσιονομικού πλαισίου ετών 2014 έως 2020, το οποίο συμφωνήθηκε το 2013, τα υπόλοιπα κράτη-μέλη καλούνται στο εξής να συνεισφέρουν περισσότερα στον κοινό προϋπολογισμό. Τούτο είναι λογικό να οδηγεί σε προστριβές ανάμεσα στις οικονομικά ισχυρότερες και ασθενέστερες χώρες ως προς την αναγκαιότητα συρρίκνωσης ή όχι του ευρωπαϊκού προϋπολογισμού και κυρίως ως προς το ύψος των συνεισφορών τους.²⁶ Πράγματι, η σύνοδος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον ευρωπαϊκό (μακροπρόθεσμο) προϋπολογισμό της περιόδου 2021-2027, ως αυτή έλαβε χώρα κατά την τρίτη εβδομάδα του Φεβρουαρίου 2020, δε στέφθηκε με επιτυχία, καθώς τα κράτη-μέλη αδυνατούσαν να έλθουν σε συμφωνία. Επι τούτου αναφέρθηκε χαρακτηριστικά ότι «... από πολιτικής πλευράς οι Ευρωπαίοι ηγέτες έχασαν

²⁰ Δημήτρης Κασίνης, Οι πιθανές Επιδράσεις του Brexit στην Ε.Ε. και το Διεθνές Σύστημα: Το Δόγμα “Pax Britannica” στον 21ο Αιώνα, Διπλωματική Εργασία, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια, Τμήματα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών – Βαλκανικών, Σλάβικων και Ανατολικών Σπουδών, Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, Δεκέμβριος 2017, σελ. 38, διαθέσιμο υπό: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/21390/4/kasinisDimitrisMsc2018.pdf>.

²¹ Francis B Jacobs, The EU after Brexit - Institutional and Policy Implications, Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Pivot, 2018, σελ. 7.

²² Ian Bremmer, Brexit will weaken Europe, isolate Britain and fuel global tensions, CNN Business Perspectives, 15-20-2018, διαθέσιμο υπό: <https://edition.cnn.com/2018/10/12/perspectives/brexit-analysis-ian-bremmer/index.html>.

²³ Daniel Clark, European Union (EU): Member States' share of budget contributions 2018, 03-12-2019, διαθέσιμο υπό: <https://www.statista.com/statistics/316691/european-union-eu-budget-share-of-contributions/>.

²⁴ Gabriele Cîpriani, Financing the EU Budget: Moving Forward or Backwards?, Centre for European Policy Studies, 2014, σελ. 22, διαθέσιμο υπό: https://www.ceps.eu/system/files/Financing%20the%20EU%20budget_Final_Colour.pdf.

²⁵ Gabriele Cîpriani, Financing the EU Budget: Moving Forward or Backwards?, Centre for European Policy Studies, 2014, σελ. 22, διαθέσιμο υπό: https://www.ceps.eu/system/files/Financing%20the%20EU%20budget_Final_Colour.pdf.

²⁶ Δημήτρης Κασίνης, Οι πιθανές Επιδράσεις του Brexit στην Ε.Ε. και το Διεθνές Σύστημα: Το Δόγμα “Pax Britannica” στον 21ο Αιώνα, Διπλωματική Εργασία, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια, Τμήματα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών – Βαλκανικών, Σλάβικων και Ανατολικών Σπουδών, Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, Δεκέμβριος 2017, σελ. 38, διαθέσιμο υπό: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/21390/4/kasinisDimitrisMsc2018.pdf>.

μια μεγάλη ευκαιρία να στείλουν το μήνυμα εκτός συνόρων ότι το Brexit ήταν μια αρνητική παρένθεση ». ²⁷ Η αποτυχία συμφωνίας οφείλεται, μεταξύ άλλων, και στην άρνηση των οικονομικά ισχυρότερων χωρών του ενωσιακού Βορρά, κυρίως της Ολλανδίας, της Αυστρίας, της Δανίας και της Σουηδίας, να αποδεχθούν αύξηση της συνεισφοράς τους στον κοινοτικό προϋπολογισμό, ώστε να καλυφθεί ένα μέρος του κενού που αφήνει το Brexit. ²⁸

Συνεπώς, το Brexit πυροδοτεί όχι μόνον ζητήματα οικονομικής συρρίκνωσης και αποδυνάμωσης, τα οποία ήταν περισσότερο ή λιγότερο αναμενόμενα, αλλά θέτει περαιτέρω και ζητήματα ευρωπαϊκής συνοχής. ²⁹ Ενδεικτικό τούτου είναι οι δυσχέρειες στην εύρεση συναίνεσης μεταξύ των κρατών-μελών για την κάλυψη του κενού που αφήνει η απουσία της συμβολής του Ηνωμένου Βασιλείου στον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό. Εν τούτοις, παραδοσιακά τουλάχιστον, οι επι του προϋπολογισμού διαπραγματεύσεις είναι δύσκολες και σκληρές και με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ευρίσκεται μια συμβιβαστική λύση.

4. Το Ηνωμένο Βασίλειο εντός της Ένωσης: «Awkward Partner» ή Εξισορροπιστής;

Η σχέση μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και του ευρωπαϊκού εγχειρήματος ήταν ιστορικά τεταμένη και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό που απέδιδαν στο πρώτο το προσωνύμιο του «awkward partner», προσωνύμιο που στα Ελληνικά μπορεί να αποδοθεί ως δύσκολος ή ως αδέξιος εταίρος. Εξ υπαρχής, η Μεγάλη Βρετανία απολάμβανε ένα ιδιαίτερο καθεστώς εντός της Ένωσης (των τότε Κοινοτήτων), ένα καθεστώς που χαρακτηριζόταν από εξαιρετισμό. Ενδεικτικό τούτου είναι ότι η Μεγάλη Βρετανία εντάχθηκε στην Κοινότητα με μια σχετική καθυστέρηση το έτος 1973, αξίωνε συνεχώς «εκπτώσεις» στη συνεισφορά της στον Ευρωπαϊκό Προϋπολογισμό, αρνείτο να συμμετάσχει στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (ΕΝΣ) μέχρι το 1990, δια ρήτηρας εξαίρεσης δε συμμετείχε στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και αρνείτο να προσχωρήσει στη Συμφωνία Σένγκεν. ³⁰ Κατά τις διαπραγματεύσεις για τη Συνθήκη της Λισαβόνας, πέτυχε δια συμβατικών ρητρών την εξαίρεσή της και από άλλους δύο τομείς εναρμόνισης της ευρωπαϊκής πολιτικής, ήτοι από τον Χώρο Δικαιοσύνης, Ελευθερίας

²⁷ Νίκος Μπέλλος, Ζητείται πολιτική βούληση για τον προϋπολογισμό, Deutsche Welle, 22-02-2020, διαθέσιμο υπό: <https://p.dw.com/p/3YBeX>. Βλέπε και Daniel Boffey, EU summit collapses as leaders struggle to fill €75bn Brexit hole, The Guardian, 21-02-2020, διαθέσιμο υπό: <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/21/eu-leaders-at-odds-over-filling-brexits-shortfall>. EUROPEAN COUNCIL, No deal on first post-Brexit budget! EU summit collapses as deeply divided leaders fail to agree, 22-02-2020, διαθέσιμο υπό: <https://www.youtube.com/watch?v=54u5spPPKc>.

²⁸ Νίκος Μπέλλος, Ζητείται πολιτική βούληση για τον προϋπολογισμό, Deutsche Welle, 22-02-2020, διαθέσιμο υπό: <https://p.dw.com/p/3YBeX>. Βλέπε και Daniel Boffey, EU summit collapses as leaders struggle to fill €75bn Brexit hole, The Guardian, 21-02-2020, διαθέσιμο υπό: <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/21/eu-leaders-at-odds-over-filling-brexits-shortfall>.

²⁹ Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών, Εβδομαδιαίο Δελτίο για την Ελληνική οικονομία - Οικονομία & Επιχειρήσεις: Ευρωπαϊκός προϋπολογισμός 2021-2027: Τι πρέπει να διεκδικήσει η Ελλάδα σε μια Ευρώπη που αλλάζει;, Τεύχος 139, 10 Μαΐου 2018, σελ. 6.

³⁰ David R. Cameron, Brexit will have far-reaching economic, constitutional, and geopolitical consequences, Yale MacMillan Center, 24-06-2016, διαθέσιμο υπό: <https://macmillan.yale.edu/news/brexit-will-have-far-reaching-economic-constitutional-and-geopolitical-consequences>.

και Ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.³¹ Παραδοσιακά, δηλαδή, η Μεγάλη Βρετανία, από την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1973 και εντεύθεν, αντιμετώπιζε το εγχείρημα της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης ως μια αποκλειστικά οικονομική και εμπορική συμμαχία, η οποία δε θα απειλούσε τα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών-μελών και πολύ περισσότερο τα δικά της, προωθώντας έτσι το πρότυπο μιας πιο ρηχής και πιο χαλαρής οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης.³² Ενόψει των ανωτέρω, έχει διατυπωθεί η γνώμη ότι το Brexit ναι μεν αποδυναμώνει πολιτικά και οικονομικά την Ευρωπαϊκή Ένωση, από την άλλη πλευρά όμως, η απώλεια του επονομαζόμενου «awkward partner», φαίνεται να παρέχει στην Ένωση τη δυνατότητα να λειτουργεί πιο αποτελεσματικά και μάλιστα ως ένα ενοποιημένο σύνολο, ενδυναμώνοντας τους δεσμούς ανάμεσα στα 27 πια κράτη-μέλη της.³³ Ταυτόχρονα, κατά την άποψη αυτή, ανοίγεται η δυνατότητα μιας εντονότερης, συστηματικότερης και βαθύτερης διαδικασίας ολοκλήρωσης υπό την αιγίδα της Γαλλίας και της Γερμανίας, χωρίς η διαδικασία αυτή να επιβραδύνεται από το «ευρωσκεπτικιστικό» Ηνωμένο Βασίλειο.³⁴

Μια τέτοια προσέγγιση, όσο και αν πράγματι εμπεριέχει σπέρματα αλήθειας, ενέχει τον κίνδυνο της υπεραπλούστευσης και δε δύναται να εισακουστεί χωρίς κάποιες αναγκαίες επισημάνσεις. Το Ηνωμένο Βασίλειο δεν είναι ο μοναδικός «awkward partner» εντός της Ένωσης.³⁵ Εξαιρετισμό εφάμιλλου επιπέδου με εκείνον του Ηνωμένου Βασιλείου έχουν επιδείξει και άλλες χώρες, όπως για παράδειγμα η Δανία.³⁶ Αυτό που διαφοροποιεί τις δύο αυτές χώρες δεν είναι τόσο το επίπεδο «δυσκολίας» ή ιδιαιτερότητας τους ως «εταίρος» στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, αλλά η

³¹ Ana Isabel Xavier, *The Impact of Brexit on Security and Defence Multilateralism: More Cooperation or Overlapping Interests?*, *Marmara Journal of European Studies*, Vol. 26, No.1 (2018), (101), σελ. 102.

³² Χαρά Σερέτη, *Brexit και Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι πιθανές συνέπειες στις εξωτερικές σχέσεις και την πολιτική*, Δίκτυο για την Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, *Papers – Publications*, Ιανουάριος 2019, σελ. 21. Θεόδωρος Χριστοδουλίδης, *Η Ιστορική Διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, σε: Στεφάνου-Φατούρος-Χριστοδουλίδης (Επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2001, σελ. 49-50. Ana Isabel Xavier, *The Impact of Brexit on Security and Defence Multilateralism: More Cooperation or Overlapping Interests?*, *Marmara Journal of European Studies*, Vol. 26, No.1 (2018), (101), σελ. 102.

³³ Tim Oliver, *A European Union Without the United Kingdom - The Geopolitics of a British Exit from the EU*, *LSE Ideas Strategic Update 16.1*, February 2016, σελ. 6. Χαρά Σερέτη, *Brexit και Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι πιθανές συνέπειες στις εξωτερικές σχέσεις και την πολιτική*, Δίκτυο για την Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, *Papers – Publications*, Ιανουάριος 2019, σελ. 23. Benjamin Martill and Monika Sus, *Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit*, *Dahrendorf Forum IV*, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 14.

³⁴ Ian Bremmer, *Brexit will weaken Europe, isolate Britain and fuel global tensions*, *CNN Business Perspectives*, 15-20-2018, διαθέσιμο υπό: <https://edition.cnn.com/2018/10/12/perspectives/brexit-analysis-ian-bremmer/index.html>. Andželika Kužnar & Jerzy Menkes, *Brexit From Different Perspectives*, *Unia Europejska.pl* Nr. 6 (2017), (31), σελ. 38. Elizabeth Cobbs, *England's participation was never central to the experiment of Integration*, in: *How Brexit will change the world – POLITICO*, 25-06-2016, διαθέσιμο υπό: <https://www.politico.eu/article/how-brexit-will-change-the-world>.

³⁵ Tim Oliver, *A European Union Without the United Kingdom - The Geopolitics of a British Exit from the EU*, *LSE Ideas Strategic Update 16.1*, February 2016, σελ. 7.

³⁶ Βλ. ενδεικτικά Συζήτηση Β. Σκουρή - Ευ. Βενιζέλου στην ημερίδα «Η δοκιμασία της Ευρωπαϊκής Ιδέας», *Κύκλος ιδεών για την εθνική ανασυγκρότηση*, 14-05-2019, διαθέσιμο υπό: <https://ekyklos.gr/sb/678-syzitisi-vasili-skouri-evangelou-venizelou-stin-imerida-i-dokimasia-tis-evropaikis-ideas.html>.

διαφορά τους σε επίπεδο πολιτικής, οικονομικής και η γεωστρατηγικής ισχύος. Τα προβλήματα και οι κρίσεις, τις οποίες αντιμετωπίζει η Ένωση, δε γίνεται να ταυτίζονται και να γίνονται συνώνυμα με τις πολιτικές επιλογές του Ηνωμένου Βασιλείου. Είναι άστοχο να προβάλλεται ότι η Μεγάλη Βρετανία φρέναρε την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, όταν αυτό το ίδιο το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα απορρίφθηκε από τους Γάλλους και Ολλανδούς πολίτες στα δημοψηφίσματα της 29^{ης} Μαΐου και 1^{ης} Ιουνίου του 2005 αντίστοιχα, ήτοι από πολίτες δύο χωρών που βρίσκονται χωρικά και χρονικά στον πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεδομένου ότι η Γαλλία και η Ολλανδία αποτελούν δύο από τα έξι αυτής ιδρυτικά μέλη. Περαιτέρω, σχετικά με το ζήτημα της καθοδήγησης της Ένωσης από έναν γαλλογερμανικό συνασπισμό που δύναται να επισπεύσει και να εμβαθύνει τη διαδικασία ολοκλήρωσης, οφείλει κάποιος να μην παραβλέπει ότι, το 1973, οι χώρες που επέμεναν στην ένταξη της Μεγάλης Βρετανίας αποσκοπούσαν στο να φρενάρουν μια παρόμοια γαλλογερμανική κυριαρχία.³⁷ Ήδη από το 1961, το Βέλγιο και κυρίως η Ολλανδία υποστήριζαν την προσχώρηση της Μεγάλης Βρετανίας στις τότε Κοινοότητες υπό το φόβο ενός γαλλογερμανικού διευθυντηρίου που θα επέβαλε την ηγεμονία του στον οργανισμό.³⁸

Πράγματι, μετά το Brexit, παρέχονται περισσότερες δυνατότητες και πιθανότητες στη Γαλλία και στη Γερμανία, ενεργώντας από κοινού ως συνασπισμός, να επισπεύσουν και να εμβαθύνουν τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Ταυτόχρονα όμως ελλοχεύει και ο κίνδυνος, ο ως ανωτέρω συνασπισμός να επιχειρεί να επιβάλλει τη βούλησή του έναντι των υπόλοιπων ευρωπαϊκών κρατών-μελών.³⁹ Υπό το φως της νέας αυτής πραγματικότητας, είναι αναγκαίο να δημιουργηθούν νέες και ευρύτερες συμμαχίες για την αποκατάσταση της απολεσθείσας ισορροπίας στο χώρο της Ένωσης.⁴⁰ Με άλλα λόγια, η θραύση της τριαρχίας «Γαλλία – Γερμανία – Ηνωμένο Βασίλειο» με την αποχώρηση του τελευταίου, εγκυμονεί τον κίνδυνο της κηδεμονίας της Ένωσης από τους εναπομείναντες δύο μεγάλους παίκτες. Μπορεί λοιπόν το Ηνωμένο Βασίλειο να ήταν ένας αδέξιος και «δύσκολος» εταίρος («awkward partner»), ο οποίος δεν ασπάζοταν τη φιλοσοφία της «ολοένα στενότερης ένωσης», ταυτόχρονα όμως, λόγω των ιδιαιτεροτήτων του και του ειδικού οικονομικού και πολιτικού του βάρους, είχε και το

³⁷ Χαρά Σερέτη, Brexit και Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι πιθανές συνέπειες στις εξωτερικές σχέσεις και την πολιτική, Δίκτυο για την Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Papers – Publications, Ιανουάριος 2019, σελ. 23.

³⁸ Θεόδωρος Χριστοδουλίδης, Η Ιστορική Διαδρομή της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, σε: Στεφάνου-Φατούρος-Χριστοδουλίδης (Επιμ.), Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2001, σελ. 47-48.

³⁹ Andželika Kužnar & Jerzy Menkes, Brexit From Different Perspectives, Unia Europejska.pl Nr. 6 (2017), (31), σελ. 38. Χαρά Σερέτη, Brexit και Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι πιθανές συνέπειες στις εξωτερικές σχέσεις και την πολιτική, Δίκτυο για την Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Papers – Publications, Ιανουάριος 2019, σελ. 4.

⁴⁰ Andželika Kužnar & Jerzy Menkes, Brexit From Different Perspectives, Unia Europejska.pl Nr. 6 (2017), (31), σελ. 38. Χαρά Σερέτη, Brexit και Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι πιθανές συνέπειες στις εξωτερικές σχέσεις και την πολιτική, Δίκτυο για την Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Papers – Publications, Ιανουάριος 2019, σελ. 23. Δημήτρης Κασίνης, Οι πιθανές Επιδράσεις του Brexit στην Ε.Ε. και το Διεθνές Σύστημα: Το Δόγμα “Pax Britannica” στον 21ο Αιώνα, Διπλωματική Εργασία, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια, Τμήματα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών – Βαλκανικών, Σλάβικων και Ανατολικών Σπουδών, Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, Δεκέμβριος 2017, σελ. 38-39, διαθέσιμο υπό: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/21390/4/kasinisDimitrisMsc2018.pdf>.

ρόλο ενός εξισορροπητικού παράγοντα⁴¹ έναντι ενός γαλλογερμανικού συνασπισμού, ενός εξισορροπητικού παράγοντα που πλέον δεν υφίσταται.

5. Μετατόπιση Γεωπολιτικού Βάρους της Ένωσης προς τα Ανατολικά και Ζητήματα Κράτους Δικαίου εντός των Κρατών – Μελών της Ένωσης

Το Brexit σηματοδοτεί μια μετατόπιση του γεωπολιτικού βάρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη δύση προς την ανατολή. Η διασάλευση των συνθηκών γεωπολιτικής ισορροπίας αφορά όχι μόνον τις προς τα έξω σχέσεις και θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά επιπλέον επηρεάζει τη δημοκρατική κουλτούρα και παράδοσή της.

Μετά την επανένωση της Γερμανίας το 1990, η τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα, με την ενσωμάτωση των εδαφών της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας, μετακινήθηκε γεωγραφικά προς την ανατολή.⁴² Ο Γερμανός πολιτικός Elmar Brok, μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου από το 1980 μέχρι το 2019, είχε δηλώσει χαρακτηριστικά ότι η επανένωση της Γερμανίας συνιστά κατά κάποιο τρόπο μια άτυπη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁴³ Η διαδικασία της μετακίνησης της Ένωσης προς την ανατολή ενισχύθηκε ακολούθως από τις διευρύνσεις των ετών 2004 και 2007 αντίστοιχα, οπότε και εντάχθηκαν στους κόλπους της Ένωσης, μεταξύ άλλων, η Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λετονία, Λιθουανία, Πολωνία, Σλοβακία, Σλοβενία, Βουλγαρία και Ρουμανία. Υπό το πρίσμα αυτό, το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελούσε το γεωπολιτικό αντίβαρο απέναντι στα προεξέχοντα πλέον ηπειρωτικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς επίσης τον κύριο διατλαντικό σύνδεσμο και τον κύριο διαμεσολαβητή με τις Η.Π.Α. και τον υπόλοιπο αγγλόφωνο χώρο.⁴⁴ Συνεπώς, με την αποχώρησή της Βρετανίας και την απώλεια του αγγλοσαξονικού στοιχείου, αφενός ενδυναμώνονται ακόμη περισσότερο τα ήδη κυριαρχούντα στην Ευρωπαϊκή Ένωση ηπειρωτικά στοιχεία, αφετέρου χάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση τον κύριο σύνδεσμο της με τις Η.Π.Α. και τον υπόλοιπο αγγλόφωνο χώρο.⁴⁵

Ταυτόχρονα, χάνουν οι Η.Π.Α. το σημαντικότερο σύμμαχό τους εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως επίσης και τον κύριο υποστηρικτή τους υπέρ της διατήρησης των αυστηρών οικονομικών μέτρων σε βάρος της Ρωσίας, κυρίως μετά τα γεγονότα στην

⁴¹ Tim Oliver, Europe without Britain - Assessing the Impact on the European Union of a British Withdrawal, SWP Research Paper, RP 7, September 2013, Berlin, σελ. 19.

⁴² Alina Bărgăoanu, Central and Eastern Europe after Brexit: fear of domination, fear of abandonment, 12-11-2018, διαθέσιμο υπό: <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2018/11/12/central-and-eastern-europe-after-brexit-fear-of-domination-fear-of-abandonment/>.

⁴³ EU affairs, 25 years since German reunification: The role of the European Parliament, 02-10-2015, διαθέσιμο υπό: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20151001STO95135/25-years-since-german-reunification-the-role-of-the-european-parliament>.

⁴⁴ Alina Bărgăoanu, Central and Eastern Europe after Brexit: fear of domination, fear of abandonment, 12-11-2018, διαθέσιμο υπό: <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2018/11/12/central-and-eastern-europe-after-brexit-fear-of-domination-fear-of-abandonment/>. Alastair McDonald, Οι επιπτώσεις που φέρνει το Brexit στα 27 μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 01-04-2017, διαθέσιμο υπό: <https://www.kathimerini.gr/903312/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/oi-epiptwseis-poy-fernei-to-brexit-sta-27-melh-ths-eyrwpaikhs-enwshs>.

⁴⁵ Alina Bărgăoanu, Central and Eastern Europe after Brexit: fear of domination, fear of abandonment, 12-11-2018, διαθέσιμο υπό: <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2018/11/12/central-and-eastern-europe-after-brexit-fear-of-domination-fear-of-abandonment/>.

Ουκρανία.⁴⁶ Έχει επισημανθεί, σχετικώς, ότι μεγάλος αριθμός ευρωπαϊκών κρατών, στα οποία συμπεριλαμβάνονται η Γαλλία και η Γερμανία, αποσκοπεί στην εξομάλυνση των γεωπολιτικών σχέσεων τους με την Ρωσία για λόγους που περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, και την ενεργειακή συνεργασία (λ.χ. το project «Nord Stream 2»),⁴⁷ το δε Brexit φαίνεται να επιταχύνει τη διαδικασία αυτή.⁴⁸ Συνεπώς, με το Brexit οι δυνατότητες περαιτέρω πολιτικής προσέγγισης και συνεργασίας μεταξύ Ρωσίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης ενισχύονται.

Με το Brexit αποχωρεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση μια χώρα με μακροχρόνιους και σταθερούς δημοκρατικούς θεσμούς,⁴⁹ εμπνευστής και κοιτίδα του κοινοβουλευτισμού. Με την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου και την μετατόπιση του γεωπολιτικού βάρους της Ένωσης προς την ανατολή, αναδύεται έντονα το ζήτημα του επιπέδου του Κράτους Δικαίου («Rule of Law») εντός των κρατών-μελών της, όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο καθηγητής Ευάγγελος Βενιζέλος.⁵⁰ Ενδεικτικό τούτου, είναι το από 16-01-2020 υπ' αριθμό 2020/2513 (RSP) ψήφισμα της Ολομέλειας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (446 ψήφοι υπέρ, 178 κατά, 41 αποχές).⁵¹ Με το ως άνω ψήφισμα διαπιστώνεται ότι το επίπεδο του Κράτους Δικαίου στην Ουγγαρία και στην Πολωνία έχει μειωθεί και ευρίσκεται σε τόσο χαμηλό επίπεδο, που τίθεται πλέον ζήτημα παράβασης αξιακών θεμελιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, η προστασία Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και η καταπολέμηση της Διαφθοράς.⁵² Τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου διαπίστωσαν, επίσης, ότι η κατάσταση σε επίπεδο Κράτους Δικαίου στην Πολωνία και στην Ουγγαρία έχει

⁴⁶ Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 3. David Hastings Dunn & Mark Webber (2017): The UK, the European Union and NATO: Brexit's unintended consequences, Global Affairs, Vol. 2 (2016) – Issue 5, (471), σελ. 475.

⁴⁷ Anca Gurzu, Germany's double gas game with Russia, POLITICO, 29-03-2018, διαθέσιμο υπό: <https://www.politico.eu/article/germany-russia-gas-nord-stream-2-foreign-policy/>. EURACTIV, Germany and EU condemn US sanctions on gas pipeline, 21-12-2019, διαθέσιμο υπό: <https://www.euractiv.com/section/energy/news/germany-and-eu-condemn-us-sanctions-on-gas-pipeline/>.

⁴⁸ Tomasz Grzegorz Grosse, Brexit: A Geopolitical Perspective, Warsaw Institute – Special Report, 03-08-2019, σελ. 10, διαθέσιμο υπό: <https://warsawinstitute.org/wp-content/uploads/2019/03/Brexit-a-Geopolitical-Perspective-Special-Report-Warsaw-Institute.pdf>. Charles Grant, The impact of Brexit on the EU, Centre for European Reform, 24-06-2016, διαθέσιμο υπό: <https://www.cer.eu/insights/impact-brexit-eu>.

⁴⁹ Michelle Cini and Amy Verdun, The implications of Brexit for the future of Europe, σε: Benjamin Martill, Uta Staiger (Eds.), Brexit and Beyond - Rethinking the Futures of Europe, UCL Press. (2018), (63), 67.

⁵⁰ Ευάγγελος Βενιζέλος, Τι θα γίνει αν δεν πληρώσει τον λογαριασμό το Λονδίνο μετά το Brexit, Έθνος, 29-11-2019, διαθέσιμο υπό: https://www.ethnos.gr/politiki/72932_benizelos-ti-tha-ginei-den-plotirowsei-ton-logariasmo-ton-londino-meta-brexit.

⁵¹ Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις εν εξελίξει ακροάσεις σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1 ΣΕΕ σχετικά με την Πολωνία και την Ουγγαρία (2020/2513(RSP)), διαθέσιμο υπό: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0032_EL.html.

⁵² European Parliament, Press Releases, PLENARY SESSION, 16-01-2020, Rule of law in Poland and Hungary has worsened, διαθέσιμο υπό: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200109IPR69907/rule-of-law-in-poland-and-hungary-has-worsened>.

επιδεινωθεί, παρά την ενεργοποίηση της διαδικασίας του άρθρου 7 παρ.1 της ΣΕΕ.⁵³ Την ύπαρξη των ως ανωτέρω αξιακών και θεσμικών ελλειμμάτων επισημαίνει και ο καθηγητής Βασίλειος Σκουρής, ο οποίος τονίζει τα προβλήματα στον τομέα της ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης και της Διαφθοράς που αντιμετωπίζει η Ρουμανία,⁵⁴ κατάσταση η οποία εκτίθεται αναλυτικά και στο από 13-11-2018 υπ' αριθμό 2018/2844 (RSP) ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.⁵⁵ Με άλλα λόγια, τα θεσμικά και αξιακά ελλείματα σε κράτη της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης που προσχώρησαν στην Ένωση με τις διευρύνσεις του 2004 και 2007, ισχυροποιούνται και μεγεθύνονται μετά την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου, μιας χώρας με μακροχρόνιους και σταθερούς δημοκρατικούς θεσμούς και κοιτίδα του κοινοβουλευτισμού. Όπως επισημαίνει σχετικά ο Ευάγγελος Βενιζέλος, μέσα από το Brexit βγαίνει στην επιφάνεια η αμφισβήτηση του Κράτους Δικαίου, καθώς στους κόλπους της Ένωσης υπάρχουν κράτη, στα οποία αναπτύσσεται η ούτως αποκαλούμενη «αυταρχική δημοκρατία», φαινόμενο το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στην Ουγγαρία και στην Πολωνία αλλά εντοπίζεται και σε άλλες χώρες, όπως για παράδειγμα στη Σλοβακία και στη Ρουμανία.⁵⁶

6. Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και Brexit – Η «Dauerverpflichtung» του Άρθρου 34 παρ.2 ΣΕΕ

Με την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου, μειώνεται η πολιτική παρουσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις έδρες των μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ στο μισό.⁵⁷ Από τις δύο ευρωπαϊκές πυρηνικές δυνάμεις και μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, ήτοι Ηνωμένο Βασίλειο και Γαλλία, απομένει πλέον μόνο η Γαλλία να είναι σε θέση να προωθήσει τα συμφέροντα της Ένωσης εντός του Συμβουλίου. Το οξύμωρο είναι ότι στα πλαίσια των πολυετών συζητήσεων περί αναμόρφωσης του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ γινόταν, μεταξύ άλλων, λόγος και για παραχώρηση μίας επιπλέον μόνιμης έδρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή ακόμη και στη Γερμανία, πρωτοβουλία που θα οδηγούσε στην ενίσχυση της ευρωπαϊκής παρουσίας σε

⁵³ European Parliament, Press Releases, PLENARY SESSION, 16-01-2020, Rule of law in Poland and Hungary has worsened, διαθέσιμο υπό: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200109IPR69907/rule-of-law-in-poland-and-hungary-has-worsened>. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις εν εξελίξει ακροάσεις σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1 ΣΕΕ σχετικά με την Πολωνία και την Ουγγαρία (2020/2513(RSP)), διαθέσιμο υπό: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0032_EL.html.

⁵⁴ Συζήτηση Β. Σκουρή - Ευ. Βενιζέλου στην ημερίδα «Η δοκιμασία της Ευρωπαϊκής Ιδέας», Κύκλος ιδεών για την εθνική ανασυγκρότηση, 14-05-2019, διαθέσιμο υπό: <https://ekyklos.gr/sb/678-syztisi-vasili-skouri-evaggelou-venizelou-stin-imerida-i-dokimasia-tis-evropaikis-ideas.html>.

⁵⁵ European Parliament resolution of 13 November 2018 on the rule of law in Romania (2018/2844(RSP)), διαθέσιμο υπό: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0446_EN.pdf.

⁵⁶ Ευάγγελος Βενιζέλος, Τι θα γίνει αν δεν πληρώσει τον λογαριασμό το Λονδίνο μετά το Brexit, Έθνος, 29-11-2019, διαθέσιμο υπό: https://www.ethnos.gr/politiki/72932_benizelos-ti-tha-ginei-den-plotirosei-ton-logariasmo-londino-meta-brexite.

⁵⁷ Συζήτηση Β. Σκουρή - Ευ. Βενιζέλου στην ημερίδα «Η δοκιμασία της Ευρωπαϊκής Ιδέας», Κύκλος ιδεών για την εθνική ανασυγκρότηση, 14-05-2019, διαθέσιμο υπό: <https://ekyklos.gr/sb/678-syztisi-vasili-skouri-evaggelou-venizelou-stin-imerida-i-dokimasia-tis-evropaikis-ideas.html>.

αυτό.⁵⁸ Αντίθετα από τις ως άνω θεωρητικές συζητήσεις και προθέσεις, η πραγματικότητα του Brexit φέρνει ένα τελειώς διαφορετικό αποτέλεσμα. Η αποχώρηση από τους κόλπους της Ένωσης μιας χώρας με κατοχή ανεπτυγμένων πυρηνικών και συμβατικών όπλων, με ετοιμότητα και δυνατότητα άμεσης χρήσης των στρατιωτικών της δυνάμεων και με μακροχρόνια παράδοση στη διπλωματία και στις υπηρεσίες πληροφοριών,⁵⁹ συνιστά παράγοντα πολιτικής, στρατιωτικής και συμβολικής αποδυνάμωσης της Ένωσης και του ρόλου που καλείται αυτή να διαδραματίσει στο παγκόσμιο στερέωμα.⁶⁰

Το Brexit σηματοδοτεί την απώλεια ενός συμπαίκτη στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ για υπεράσπιση των θέσεων και των συμφερόντων της Ένωσης. Η υποχρέωση συντονισμού της δράσης των κρατών-μελών της Ένωσης που μετέχουν σε διεθνείς οργανισμούς καθώς και προώθησης, στα πλαίσια αυτά, των συμφερόντων της Ένωσης εμπεριέχεται στη διάταξη του άρθρου 34 της ΣΕΕ, το περιεχόμενο και ο ρόλος της οποίας εκτίθεται κατωτέρω.

Το πρώτο εδάφιο του άρθρου 34 παρ.1, υποπαρ.1., εδ.α΄ ΣΕΕ ορίζει επι λέξει : « 1. Τα κράτη μέλη συντονίζουν τη δράση τους στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών και στις διεθνείς διασκέψεις και υποστηρίζουν, στα πλαίσια αυτά, τις θέσεις της Ένωσης. ». Ειδικότερα, ως προς τις υποχρεώσεις έναντι της Ένωσης των κρατών-μελών, τα οποία μετέχουν ταυτόχρονα και στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, το άρθρο 34 παρ.2, υποπαρ.2 ΣΕΕ προβλέπει : « Όσα κράτη μέλη είναι επίσης μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών θα συνεννοούνται μεταξύ τους και θα τηρούν πλήρως ενήμερα τα άλλα κράτη μέλη καθώς και τον ύπατο εκπρόσωπο. Όσα κράτη μέλη είναι μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας θα υπερασπίζονται, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, τις θέσεις και τα συμφέροντα της Ένωσης, με την επιφύλαξη των ευθυνών τους δυνάμει των διατάξεων του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. ».

Το πρώτο εδάφιο του άρθρου 34 παρ.2, υποπαρ.2 ΣΕΕ, θεσπίζει την υποχρέωση «πλήρους ενημέρωσης» των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τα κράτη-μέλη που είναι επίσης μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Η υποχρέωση αυτή είναι ευρύτατη και μεγάλη σε ένταση.⁶¹ Η ανάγκη για παροχή «πλήρους ενημέρωσης» καλύπτει όλα τα ζητήματα ανεξαιρέτως και δεν περιορίζεται σε ζητήματα που αφορούν μόνο συμφέροντα της Ένωσης.⁶²

Για ζητήματα που άπτονται των συμφερόντων της Ένωσης, το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 34 παρ.2, υποπαρ.2 ΣΕΕ θεσπίζει την υποχρέωση υπεράσπισης των

⁵⁸ Cristina Contartese, An EU seat at the Security Council: Reflections on Formal and Informal Models of EU participation at the United Nations, La Comunità Internazionale, Vol. 68 (2013), (135), σελ. 140 και επ.

⁵⁹ David Hastings Dunn & Mark Webber (2017): The UK, the European Union and NATO: Brexit's unintended consequences, Global Affairs, Vol. 2 (2016) – Issue 5, (471), σελ. 474.

⁶⁰ Andželika Kužnar & Jerzy Menkes, BREXIT FROM DIFFERENT PERSPECTIVES, Unia Europejska.pl Nr. 6 (2017), (31), σελ. 38. Tim Oliver, A European Union Without the United Kingdom - The Geopolitics of a British Exit from the EU, LSE Ideas Strategic Update 16.1, February 2016, σελ. 10. Ana Isabel Xavier, The Impact of Brexit on Security and Defence Multilateralism: More Cooperation or Overlapping Interests?, Marmara Journal of European Studies, Vol. 26, No.1 (2018), (101), σελ. 116.

⁶¹ Paczolay, Art. 34, σε: H.-J. Blanke and St. Mangiameli (eds.), The Treaty on European Union (TEU), Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg, 2013, σελ. 1104, παρ. 23.

⁶² Paczolay, Art. 34, σε: H.-J. Blanke and St. Mangiameli (eds.), The Treaty on European Union (TEU), Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg, 2013, σελ. 1104, παρ. 23.

συμφερόντων αυτών. Πρέπει να σημειωθεί ότι το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 34 παρ.2, υποπαρ.2 ΣΕΕ δίνει προτεραιότητα στην εκπλήρωση των ευθυνών σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, μια προτεραιότητα την οποία ρητά και κατηγορηματικά θεμελιώνει και το άρθρο 103 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Για τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είναι μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, ήτοι μέχρι πρότινος για τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, η ως ανωτέρω διάταξη θεμελιώνει μια «διαρκή υποχρέωση» («Dauerverpflichtung») να υπερασπίζονται, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, τις θέσεις και τα συμφέροντα της Ένωσης. Ομοίως, η ως άνω «διαρκής υποχρέωση» καλύπτει και τη δράση των αιρετών μη-μόνιμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας που είναι κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁶³ Πρόκειται, δηλαδή, για μια διατύπωση που περιορίζει το πεδίο δράσης και ενέργειας των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είναι μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ αδιακρίτως, αποσκοπώντας έτσι να διασφαλίσει συνοχή στη εξωτερική δράση και πολιτική της Ένωσης.⁶⁴

Στην πράξη, η συνεργασία των μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας, μόνιμων και μη-μόνιμων, στα πλαίσια του άρθρου 34 παρ.2, υποπαρ.2 ΣΕΕ ως επι το πλείστον τηρείται.⁶⁵ Με το Brexit, το Ηνωμένο Βασίλειο απελευθερώνεται από τις υποχρεώσεις που θεσπίζει το άρθρο 34 ΣΕΕ. Πολύ περισσότερο, αποδεσμεύεται από τη «διαρκή υποχρέωση» του άρθρου 34 παρ.2, υποπαρ.2 ΣΕΕ, να υπερασπίζεται κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του εντός του Συμβουλίου Ασφαλείας, τις θέσεις και τα συμφέροντα της Ένωσης. Ως εκ τούτου, μεταξύ άλλων, θα αποχωρήσει και από τις συναντήσεις των κρατών-μελών για το συντονισμό των ενεργειών τους και την προάσπιση των συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα λεγόμενα «Coordination Meetings», που λαμβάνουν χώρα στη Νέα Υόρκη.⁶⁶ Σχετικά με τη στάση της Βρετανίας εντός του Συμβουλίου Ασφαλείας, αναμένεται ότι η Βρετανία θα κρίνει πλέον κατά περίπτωση, το αν θα συντάσσεται με το μέρος της Γαλλίας ή αν θα τηρεί μια, ενδεχομένως, περισσότερο φιλοατλαντική στάση, χωρίς πάντως να αποκλείονται και άλλα πιθανά σενάρια.⁶⁷

Εκτός από την απώλεια ενός συμπαίκτη στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ για υπεράσπιση των συμφερόντων της Ένωσης, το Brexit καταδεικνύει και το βαρύνοντα ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν τα υπόλοιπα μη-μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ που είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με το κενό που αφήνει το Ηνωμένο Βασίλειο, τα κράτη αυτά θα πρέπει να εντείνουν αποφασιστικά τις ενέργειές

⁶³ Schwarze/Becker/Hatje/Schoo (Hrsg.), EU-Kommentar, Nomos, 4. Auflage, 2019, Art. 34, Rn. 3.

⁶⁴ Schwarze/Becker/Hatje/Schoo (Hrsg.), EU-Kommentar, Nomos, 4. Auflage, 2019, Art. 34, Rn. 1.

⁶⁵ Paczolay, Art. 34, σε: H.-J. Blanke and St. Mangiameli (eds.), The Treaty on European Union (TEU), Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg, 2013, σελ. 1103, παρ. 17. Schwarze/Becker/Hatje/Schoo (Hrsg.), EU-Kommentar, Nomos, 4. Auflage, 2019, Art. 34, Rn. 3.

⁶⁶ EURACTIV, Will Brexit see European division at the UN Security Council?, 27 Ιανουαρίου 2020, διαθέσιμο υπό: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/will-brexit-see-european-division-at-the-un-security-council/>. Βλ. και Paczolay, Art. 34, σε: H.-J. Blanke and St. Mangiameli (eds.), The Treaty on European Union (TEU), Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg, 2013, σελ. 1104, παρ. 22.

⁶⁷ Richard Gowan, Separation Anxiety: European Influence at the UN After Brexit, European Council on Foreign Relations (ECFR), Policy Brief, May 2018, σελ. 15. EURACTIV, Will Brexit see European division at the UN Security Council?, 27 Ιανουαρίου 2020, διαθέσιμο υπό: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/will-brexit-see-european-division-at-the-un-security-council/>.

τους για να μπορούν με αξιώσεις να προασπίσουν τις θέσεις και τα συμφέροντα της Ένωσης.⁶⁸ Στη διεθνή αρένα, το Brexit συνιστά σινιάλο αδυναμίας και διάσπασης του ευρωπαϊκού μετώπου και δεν αποκλείεται να ωθήσει μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, να ασκήσουν ισχυρές πιέσεις στα μελλοντικά ευρωπαϊκά κράτη που θα κληθούν να διασφαλίσουν τη συνοχή στην εξωτερική δράση και πολιτική της Ένωσης ως μη-μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας.⁶⁹

7. Brexit και Ισορροπία Δυνάμεων Εντός της Ένωσης: Με Αφορμή μια Πρόταση Αναμόρφωσης του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ

Η εξέταση των συνεπειών του Brexit στα πλαίσια του Συμβουλίου Ασφαλείας έχει και μια εσωτερική διάσταση που άπτεται της διασάλευσης της ισορροπίας των δυνάμεων εντός της Ένωσης λόγω της θραύσης της τριαρχίας «Γαλλία – Γερμανία – Ηνωμένο Βασίλειο».

Στις 28-11-2018, ο Υπουργός Οικονομικών και Αντικαγκελάριος της Γερμανίας Olaf Scholz εξέφρασε την άποψη ότι η Γαλλία θα μπορούσε να παραιτηθεί από την μόνιμή της έδρα στο Συμβούλιο Ασφαλείας και να τη μετατρέψει σε μια Ευρωπαϊκή έδρα, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο θα δινόταν η δυνατότητα στην Ένωση να «μιλά» με μία ενιαία φωνή εντός του Συμβουλίου Ασφαλείας.⁷⁰ Εύλογα η ως άνω γνώμη προκάλεσε την αντίδραση του Γάλλου Πρέσβη στις ΗΠΑ, Gérard Araud, ο οποίος τόνισε ότι μια τέτοια πρόταση είναι νομικώς αδύνατη, καθώς έρχεται σε αντίθεση με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, η αναθεώρηση του οποίου είναι πολιτικά ανέφικτη.⁷¹ Παρόμοια απάντηση έδωσαν ο Γάλλος Υπουργός Εξωτερικών και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων Jean-Yves Le Drian, ο οποίος επεσήμανε ότι ποτέ δεν τέθηκε ζήτημα να μοιραστεί η Γαλλία τη θέση της ως μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας, καθώς και άλλοι Γάλλοι αξιωματούχοι.⁷²

Αφήνοντας κατά μέρος τη νομική διάσταση του ζητήματος, η ως άνω πρόταση είναι ενδεικτική της διασάλευσης των συνθηκών γεωπολιτικής ισορροπίας εντός της

⁶⁸ Richard Gowan, Separation Anxiety: European Influence at the UN After Brexit, European Council on Foreign Relations (ECFR), Policy Brief, May 2018, σελ. 16.

⁶⁹ Richard Gowan, Separation Anxiety: European Influence at the UN After Brexit, European Council on Foreign Relations (ECFR), Policy Brief, May 2018, σελ. 15.

⁷⁰ Humboldt-Reden zu Europa: Vizekanzler und Bundesminister der Finanzen Olaf Scholz, Walter Hallstein-Institut für europäisches Verfassungsrecht, Berlin, 28-11-2018, διαθέσιμο υπό: <https://www.rewi.hu-berlin.de/de/news/20181128.002>. Olaf Scholz, Europarede an der Humboldt-Universität Berlin, 28-11-2018, διαθέσιμο υπό: <https://www.olafscholz.de/main/pages/index/p/5/3350>. Oscar Schneider, Scholz: France's permanent seat on the UN Security Council should become a European Union seat, The Brussels Times, 28-11-2018, διαθέσιμο υπό: <https://www.brusselstimes.com/all-news/eu-affairs/52174/un-france-s-permanent-seat-on-the-security-council-should-become-a-european-union-seat/>. Deutsche Welle, France rejects German wish for EU seat at UN Security Council, 29-11-2018, διαθέσιμο υπό: <https://www.dw.com/en/france-rejects-german-wish-for-eu-seat-at-un-security-council/a-46513931>.

⁷¹ FRANCE 24, Germany calls for France to give its UN Security Council seat to the EU, 28-11-2018, διαθέσιμο υπό: <https://www.france24.com/en/20181128-paris-france-german-proposal-un-eu-macron-merkel-security-council-nations>.

⁷² Hajnalka Vincze, One Voice, But Whose Voice? Should France Cede Its UN Security Council Seat to the EU? - Geopoliticus - March, 2019, διαθέσιμο υπό: <https://www.fpri.org/article/2019/03/one-voice-but-whose-voice-should-france-cede-its-un-security-council-seat-to-the-eu/>.

Ένωσης και μετατόπισης του κέντρου εξουσίας προς τη Γερμανία.⁷³ Πολιτικά είναι αυτονόητο ότι η Γαλλία δε θα μοιραστεί τη μόνιμη έδρα της στο Συμβούλιο Ασφαλείας,⁷⁴ ένα προνόμιο που απολαμβάνει μαζί με τη Ρωσία, ΗΠΑ, Κίνα και το Ηνωμένο Βασίλειο από το 1945 και μετά. Άλλωστε, την de facto εκπροσώπηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προστασία των συμφερόντων της εντός του Συμβουλίου Ασφαλείας αποσκοπεί να διασφαλίσει και αυτή η ίδια η διάταξη του άρθρου 34 παρ.2 ΣΕΕ,⁷⁵ η λειτουργία της οποίας σκιαγραφήθηκε και προηγουμένως. Ο καθηγητής κοινωνιολογίας, ακαδημαϊκός και επίτιμος διευθυντής του Max Planck Institute for the Study of Societies που εδρεύει στη Κολωνία, Wolfgang Streck, χαρακτηρίζει την πολιτική συμπεριφορά της Γερμανίας ενδεικτική της σύγχυσης εθνικών συμφερόντων με τα γενικότερα συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁷⁶ Ο Wolfgang Streck επισημαίνει μάλιστα τους κινδύνους που ελλοχεύουν από έναν Ευρωπαϊσμό, ο οποίος υποκρύπτει εθνικά συμφέροντα και που προβάλλεται προς τα υπόλοιπα κράτη-μέλη της Ένωσης με επίκληση της ανάγκης συμμόρφωσης σε ηθικές αξίες, και καταφεύγει εξισορορητικά, κατά την πολιτική αξιολόγηση μιας τέτοιας συμπεριφοράς, στην έννοια του «αγαθού ηγεμόνα» («benevolent hegemon».)⁷⁷

Η σύμπνοια αλλά και η ταύτιση θεσμικών και ιδίων συμφερόντων στη διεθνή αρένα δε συνιστά ούτε καινοφανές ούτε και φευκτέο φαινόμενο. Προβλήματα ανακύπτουν, όταν στα πλαίσια ενός θεσμικού μηχανισμού έχει διασπαστεί η ισόρροπη

⁷³ Βλ. ενδεικτικά Tim Oliver, A European Union Without the United Kingdom - The Geopolitics of a British Exit from the EU, LSE Ideas Strategic Update 16.1, February 2016, σελ. 7. Tim Oliver, Europe without Britain - Assessing the Impact on the European Union of a British Withdrawal, SWP Research Paper, RP 7, September 2013, Berlin σελ. 19. Δημήτρης Κασίνης, Οι πιθανές Επιδράσεις του Brexit στην Ε.Ε. και το Διεθνές Σύστημα: Το Δόγμα "Pax Britannica" στον 21ο Αιώνα, Διπλωματική Εργασία, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια, Τμήματα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών – Βαλκανικών, Σλάβικων και Ανατολικών Σπουδών, Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, Δεκέμβριος 2017, σελ. 34, διαθέσιμο υπό: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/21390/4/kasinisDimitrisMsc2018.pdf>. Vincenzo Della Sala, The EU and hegemony: The new medievalism revisited, Dialogue of Civilizations Research Institute, 2018, σελ. 1, 12 – 14, διαθέσιμο υπό: https://doc-research.org/wp-content/uploads/2018/08/Della-Sala_Europe-and-hegemony_Download-file.pdf.

⁷⁴ Hajnalka Vincze, One Voice, But Whose Voice? Should France Cede Its UN Security Council Seat to the EU? - Geopoliticus - March, 2019, διαθέσιμο υπό: <https://www.fpri.org/article/2019/03/one-voice-but-whose-voice-should-france-cede-its-un-security-council-seat-to-the-eu/>.

⁷⁵ Paczolay, Art. 34, σε: H.-J. Blanke and St. Mangiameli (eds.), The Treaty on European Union (TEU), Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg, 2013, σελ. 1104, παρ. 25.

⁷⁶ Wolfgang Streeck, Europe under Merkel IV: Balance of Impotence, American Affairs, Vol II, Nr.2 (2018), (162), σελ. 173.

⁷⁷ Wolfgang Streeck – The European Union is a liberal empire, and it is about to fall – Brave New Europe, 06-03-2019, διαθέσιμο υπό: <https://braveneweuropa.com/wolfgang-streeck-the-european-union-is-a-liberal-empire-and-it-is-about-to-fall>. Wolfgang Streeck, Europe under Merkel IV: Balance of Impotence, American Affairs, Vol II, Nr.2 (2018), (162), σελ. 167-168. Βλ. επίσης Vincenzo Della Sala, The EU and hegemony: The new medievalism revisited, Dialogue of Civilizations Research Institute, 2018, σελ. 1, 12 – 14, διαθέσιμο υπό: https://doc-research.org/wp-content/uploads/2018/08/Della-Sala_Europe-and-hegemony_Download-file.pdf.

κατανομή συμφερόντων υπέρ κάποιου παίχτη,⁷⁸ ως εν προκειμένω φαίνεται να συμβαίνει με τη Γερμανία, γεγονός που επισημαίνεται και από ικανό μέρος της σχετικής με το Brexit αρθρογραφίας.⁷⁹ Σε μια παρόμοια διαπίστωση περί διάσπασης της ισόρροπης κατανομής δυνάμεων εντός της Ένωσης προέβη και η Νομική Σύμβουλος του Υπουργείου Εξωτερικών κα. Σοφία Χαλά στα πλαίσια της ημερίδας «Η δοκιμασία της Ευρωπαϊκής Ιδέας» που έλαβε χώρα στις 09-05-2019 υπό την αιγίδα του Κύκλου Ιδεών για την Εθνική Ανασυγκρότηση, όπου προέβαλε τη γνώμη, ότι στη μετά-Brexit εποχή κυρίαρχο στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι το Γερμανικό στοιχείο και καθίσταται πλέον επιτακτική η ανάγκη να επαναπροσδιοριστεί το Ευρωπαϊκό όραμα.⁸⁰

Στο ίδιο μήκος κύματος φαίνεται να κινείται και η από 05-05-2020 απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου (ΓΟΣΔ) που έκρινε ότι το Πρόγραμμα PSPP της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) σχετικά με την υπό αυστηρούς όρους αγορά κρατικών ομολόγων από δευτερογενείς αγορές είναι αντισυνταγματικό.⁸¹ Εν προκειμένω, το ΓΟΣΔ απεφάνθη, μεταξύ άλλων, ότι τόσο η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, όσο και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)

⁷⁸ Βλ. ενδεικτικά Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York NY: Alfred A. Knopf, First Edition, 1948, σελ. 126 – 127 « ... *Since the goal is stability plus the preservation of all the elements of the system, the equilibrium must aim at preventing any element from gaining ascendancy over the others. The means employed to maintain the equilibrium consist in allowing the different elements to pursue their opposing tendencies up to the point where the tendency of one is not so strong as to overcome the tendency of the others, but strong enough to prevent the others from overcoming its own.* » και σελ. 143 « *The holder of the balance occupies the key position in the balance-of-power system, since its position determines the outcome of the struggle for power. It has, therefore, been called the "arbiter" of the system, deciding who will win and who will lose. By making it impossible for any nation or combination of nations to gain predominance over the others, it preserves its own independence as well as the independence of all the other nations, and is thus a most powerful factor in international politics.* ».

⁷⁹ Βλ. ενδεικτικά Alastair McDonald, *Οι επιπτώσεις που φέρνει το Brexit στα 27 μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 01-04-2017, διαθέσιμο υπό: <https://www.kathimerini.gr/903312/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/oi-epiptwseis-poy-fernei-to-brex-it-sta-27-melh-ths-eyrwpai kh-s-enwshs>. Charles Grant, *The impact of Brexit on the EU*, Centre for European Reform, 24-06-2016, διαθέσιμο υπό: <https://www.cer.eu/insights/impact-brex-it-eu>. Tim Oliver, *A European Union Without the United Kingdom - The Geopolitics of a British Exit from the EU*, LSE Ideas Strategic Update 16.1, February 2016, σελ. 7. Tim Oliver, *Europe without Britain - Assessing the Impact on the European Union of a British Withdrawal*, SWP Research Paper, RP 7, September 2013, Berlin σελ. 19. Δημήτρης Κασίνης, *Οι πιθανές Επιδράσεις του Brexit στην Ε.Ε. και το Διεθνές Σύστημα: Το Δόγμα "Pax Britannica" στον 21ο Αιώνα*, Διπλωματική Εργασία, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια, Τμήματα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών – Βαλκανικών, Σλάβικων και Ανατολικών Σπουδών, Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, Δεκέμβριος 2017, σελ. 34, διαθέσιμο υπό: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/21390/4/kasinisDimitrisMsc2018.pdf>. Βλ. επιπρόσθετα και Vincenzo Della Sala, *The EU and hegemony: The new medievalism revisited*, Dialogue of Civilizations Research Institute, 2018, σελ. 1, 12 – 14, διαθέσιμο υπό: https://doc-research.org/wp-content/uploads/2018/08/Della-Sala_Europe-and-hegemony_Download-file.pdf.

⁸⁰ Σοφία Χαλά, *Ομιλία στην ημερίδα «Η δοκιμασία της Ευρωπαϊκής Ιδέας»*, 09-05-2019, Αθήνα, Κύκλος Ιδεών για την Εθνική Ανασυγκρότηση, διαθέσιμο υπό: <https://vimeo.com/335610448>, σε 1:07:45 έως 1:09:04. Βλ. επίσης Francis B Jacobs, *The EU after Brexit - Institutional and Policy Implications*, Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Pivot, 2018, σελ. 12.

⁸¹ Βασίλης Τζέμος, *Η πιο αντιευρωπαϊκή απόφαση της 20ετίας*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 13-05-2020, διαθέσιμο υπό: <https://www.kathimerini.gr/1078025/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/analysh-h-pio-antieywpai kh-apofash-ths-20etias>.

λειτουργήσαν καθ' υπέρβαση αρμοδιοτήτων (*ultra vires*) διότι παραβίασαν την αρχή της αναλογικότητας. Με την ως ανωτέρω απόφαση του, το ΓΟΣΔ προβάλλει, πανηγυρικά πλέον, ότι δύναται να ελέγχει την ενωσιακή νομιμότητα πράξεων της ΕΚΤ, η οποία όμως ως όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπόκειται μόνον στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου της Ένωσης.⁸² Κρίνοντας με αυτόν τον τρόπο, το ΓΟΣΔ αμφισβητεί ανοικτά και δίχως περιστροφές την αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου έναντι των εθνικών⁸³ διαπνεόμενο από την πεποίθηση υπεροχής του Γερμανικού Συντάγματος έναντι του δικαίου της Ένωσης. Ενδεικτικό τούτου είναι ότι η ως ανωτέρω απόφαση χαρακτηρίστηκε ως μια αντιευρωπαϊκή απόφαση επικίνδυνη για το ευρωπαϊκό οικοδόμημα καθώς και ως παράδειγμα δικαστικού ακτιβισμού και δη ως μια απόφαση με την οποία αυτό το ίδιο το ΓΟΣΔ «... επιχειρεί να θέσει υπό τον δικαστικό του έλεγχο το ιστορικό στοίχημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.....».⁸⁴ Εάν πράγματι ένα εθνικό Δικαστήριο, διαπνεόμενο από πνεύμα υπεροχής, αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως τον «τελικό κριτή» επι ζητημάτων ενωσιακής νομιμότητας,⁸⁵ τούτο, αν μη τι άλλο, συνιστά, λεκτικά τουλάχιστον, χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτικής παρέκκλισης και μάλιστα δια της δικαστικής οδού.⁸⁶

8. Ζητήματα Ασφαλείας και Άμυνας: Brexit, CSDP και NATO: Η Ένωση ως Συμπαγές και Ενοποιημένο Σύνολο;

Το Brexit σηματοδοτεί, κατ' αρχήν, την απώλεια μιας εξέχουσας στρατιωτικής δύναμης από την Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP) της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεδομένου ότι οι στρατιωτικές δυνατότητές του Ηνωμένου Βασιλείου ανέρχονται στο ένα πέμπτο των συνολικών στρατιωτικών δυνατοτήτων των κρατών-μελών της Ένωσης περίπου.⁸⁷ Σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας για το έτος 2018, το Ηνωμένο Βασίλειο ευρίσκεται στη δεύτερη θέση των ευρωπαϊκών χωρών

⁸² Βασίλειος Σκουρής, Το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο καταλογίζει στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέρβαση των αρμοδιοτήτων τους, 23-05-2020, επικεφαλίδα «ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ», διαθέσιμο υπό: https://www.constitutionalism.gr/2020-05-23_skouris_bverge-ultra-vires/.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ευάγγελος Βενιζέλος, Ultra Vires: Ποιος υπερβαίνει τη δικαιοδοσία του;, ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ, 10-05-2020, διαθέσιμο υπό: <https://www.evenizelos.gr/mme/articlesinthepress/435-articles2020/6244-ultra-vires.html>. Βασίλης Τζέμος, Η πιο αντιευρωπαϊκή απόφαση της 20ετίας, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 13-05-2020, διαθέσιμο υπό: <https://www.kathimerini.gr/1078025/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/analysh-h-pio-antieyrwpaikh-apofash-ths-20etias>.

⁸⁵ Βλ. σχετικά Λίνα Παπαδοπούλου, Η αντίληψη περί δημοκρατίας Πίσω από την απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 5ης Μαΐου 2020, 24-06-2020, στοιχείο 6., διαθέσιμο υπό: <https://www.constitutionalism.gr/2020-06-24-lina-papadopoulou-bverfge-pspp/> = Προδημοσίευση από: “Για μια Ενωμένη Ευρώπη” – 1ο επετειακό τεύχος 06/2020, Περιοδική έκδοση του Σπιτιού της Ευρώπης στη Ρόδο.

⁸⁶ Βλ. σχετικά και την κριτική του Χ.Τσιλιώτη για διεθνή ευθύνη κρατών από πράξεις ή παραλήψεις δικαστικών οργάνων σε Χαράλαμπος Τσιλιώτης, Απόφαση για το QE της ΕΚΤ: Γερμανικός γόρδιος δεσμός, Liberal, 17-05-2020, διαθέσιμο υπό: <https://www.liberal.gr/world/germanikos-gordios-desmos/302655>.

⁸⁷ Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 2. Anne Bakker, Margriet Drent and Dick Zandee, European defence: how to engage the UK after Brexit?, Clingendael Report, July 2017, σελ. 3.

με τις περισσότερες αμυντικές και εξοπλιστικές δαπάνες, πάνω ακριβώς από τη Γερμανία και κάτω από τη Γαλλία.⁸⁸ Όπως ήδη αναφέρθηκε, το Ηνωμένο Βασίλειο συνιστά μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή πυρηνική δύναμη καθώς και χώρα με ανεπτυγμένο στρατιωτικό, τεχνολογικό και επιχειρησιακό know – how και πολεμική ετοιμότητα.⁸⁹ Εν τούτοις, παρά τα ανωτέρω, η Βρετανία ήταν παραδοσιακά ιδιαίτερα επιφυλακτική έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας. Για παράδειγμα, η Βρετανία αντιτίθετο σθεναρά επι πέντε συναπτά έτη στην αύξηση του προϋπολογισμού του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Άμυνας.⁹⁰ Το 2011 μπλόκαρε την πρωτοβουλία της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Πολωνίας για δημιουργία μόνιμων στρατιωτικών εγκαταστάσεων για την Ευρωπαϊκή άμυνα με το επιχείρημα ότι μια τέτοια πρωτοβουλία θα δημιουργούσε σύγχυση αρμοδιοτήτων με τις δομές του NATO και θα επιβάρυνε τον Ευρωπαϊκό προϋπολογισμό με επιπλέον περιττά έξοδα.⁹¹ Η δε οικονομική συμμετοχή της Βρετανίας σε πολιτικές αποστολές στα πλαίσια της Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP) της Ένωσης είναι αναλογικά μικρή και ανέρχεται σε ποσοστό 15%, ενώ η συμμετοχή της σε ανθρώπινο δυναμικό είναι πολύ περιορισμένη και δεν ξεπερνά το 2,3%.⁹²

Το Ηνωμένο Βασίλειο, στην ουσία, δεν έθεσε ποτέ τις αμυντικές δυνατότητές του στη διάθεση της Ένωσης. Ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικό με την ιδέα της ενδυνάμωσης της ολοκλήρωσης στον αμυντικό τομέα, απείχε από τα περισσότερα προγράμματα του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Άμυνας και έδειχνε με τη στάση του ότι θεωρούσε τέτοιου είδους πρωτοβουλίες χρήσιμες για κάποια μέλη της Ένωσης, όχι όμως για το ίδιο.⁹³ Σε αντίθεση με τη Γερμανία και τη Γαλλία που θεωρούσαν ότι υπάρχει δυνατότητα ανάπτυξης στρατιωτικών δυνατοτήτων και έξω από τα πλαίσια του NATO, οι

⁸⁸ Γαλλία: 63.799.676.593,1 \$, Ηνωμένο Βασίλειο: 49.997.192.520,6 \$, Γερμανία: 49.470.627.810,6 \$. Βλ. σχετικά The World Bank, Military expenditure (current USD), διαθέσιμο υπό: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD>. Βλ. επίσης SIPRI Military Expenditure Database, διαθέσιμο υπό:

<https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf>, σελ. 20

⁸⁹ David Hastings Dunn & Mark Webber (2017): The UK, the European Union and NATO: Brexit's unintended consequences, Global Affairs, Vol. 2 (2016) – Issue 5, (471), σελ. 474. Anne Bakker, Margriet Drent and Dick Zandee, European defence: how to engage the UK after Brexit?, Clingendael Report, July 2017, σελ. 3.

⁹⁰ Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 12.

⁹¹ Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 12. EURACTIV, UK blocks bid for permanent EU security headquarters, 19 Ιουλίου 2011, διαθέσιμο υπό: <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/uk-blocks-bid-for-permanent-eu-security-headquarters/>.

⁹² Βλ. με περαιτέρω αναφορές και στοιχεία Ana Isabel Xavier, The Impact of Brexit on Security and Defence Multilateralism: More Cooperation or Overlapping Interests?, Marmara Journal of European Studies, Vol. 26, No.1 (2018), (101), σελ. 105.

⁹³ Ana Isabel Xavier, The Impact of Brexit on Security and Defence Multilateralism: More Cooperation or Overlapping Interests?, Marmara Journal of European Studies, Vol. 26, No.1 (2018), (101), σελ. 105. Anne Bakker, Margriet Drent and Dick Zandee, European defence: how to engage the UK after Brexit?, Clingendael Report, July 2017, σελ. 15. Michelle Cini and Amy Verdun, The implications of Brexit for the future of Europe, σε: Benjamin Martill, Uta Staiger (Eds.), Brexit and Beyond - Rethinking the Futures of Europe, UCL Press. (2018), (63), 69.

Βρετανικές Κυβερνήσεις θεωρούσαν την Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP) της Ένωσης αποκλειστικά συμπληρωματική του NATO και παράγοντα ενδυνάμωσης των ευρωπαϊκών στρατιωτικών δυνατοτήτων εντός του ίδιου του NATO.⁹⁴

Συνεπώς, οι επιπτώσεις του Brexit στην Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (CSDP) συνίστανται θεωρητικά και μόνο σε απώλεια πολύ μεγάλων στρατιωτικών δυνατοτήτων.⁹⁵ Από πρακτικής πλευράς όμως, οι επιπτώσεις δεν αναμένονται να είναι βαρύνουσες, αφού στην ουσία το Ηνωμένο Βασίλειο δε συμμετείχε ενεργά στον τομέα αυτό δρώντας, όχι σπάνια, και ανασταλτικά έναντι πρωτοβουλιών ενδυνάμωσης στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών.⁹⁶ Τα άυλα στοιχεία της συμμετοχής του Ηνωμένου Βασιλείου, όπως τεχνικές και στρατιωτικές γνώσεις και εμπειρία, υπολογίζεται ότι δύνανται σε βάθος χρόνου να αναπληρωθούν, ενώ η απουσία του αναμένεται να γίνει περισσότερο αισθητή στη χρηματοδότηση του ευρωπαϊκού αμυντικού τομέα, όπως άλλωστε και στη χρηματοδότησή της Ένωσης γενικότερα.⁹⁷

Επιπλέον, οφείλουν να ληφθούν υπόψη οι πρόσφατες εξελίξεις στον τομέα της ευρωπαϊκής ασφάλειας και άμυνας, εξελίξεις οι οποίες έλαβαν χώρα παράλληλα με τις διαδικασίες του Brexit. Το Δεκέμβριο του 2017, δημιουργήθηκε η Permanent Structured Cooperation (PESCO), ένα πρόγραμμα μόνιμης διαρθρωμένης στρατιωτικής συνεργασίας με 25 συμμετέχοντα κράτη-μέλη, στα οποία βέβαια δεν συγκαταλεγόταν το Ηνωμένο Βασίλειο λόγω της επικείμενης αποχώρησής του από την Ένωση.⁹⁸ Πρόκειται για την «Ωραία Κοιμωμένη» της Συνθήκης της Λισαβόνας, όπως χαρακτηρίστηκε από τον Πρόεδρο Jean-Claude Juncker, η οποία εδράζεται στα άρθρα 42 παρ.6, 46 και στο Πρωτοκόλλου υπ' αριθμό 10 της ΣΕΕ.⁹⁹ Η PESCO συνιστά μια μορφή ενισχυμένης συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών-μελών, που έχουν αποφασίσει να ενταχθούν στην ως ανωτέρω δομή, και αφορά ανάληψη υποχρεώσεων από τα εμπλεκόμενα σε αυτήν κράτη-μέλη να σχεδιάσουν, αναπτύξουν και επενδύσουν από

⁹⁴ Claire Mills, EU defence: where is it heading?, House of Commons Library, Briefing Paper Number 8216, updated 30 October 2019, σελ. 38.

⁹⁵ Ana Isabel Xavier, The Impact of Brexit on Security and Defence Multilateralism: More Cooperation or Overlapping Interests?, Marmara Journal of European Studies, Vol. 26, No.1 (2018), (101), σελ. 107. Anne Bakker, Margriet Drent and Dick Zandee, European defence: how to engage the UK after Brexit?, Clingendael Report, July 2017, σελ. 22. Michelle Cini and Amy Verdun, The implications of Brexit for the future of Europe, σε: Benjamin Martill, Uta Staiger (Eds.), Brexit and Beyond - Rethinking the Futures of Europe, UCL Press. (2018), (63), 69.

⁹⁶ Χαρά Σερέτη, Brexit και Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι πιθανές συνέπειες στις εξωτερικές σχέσεις και την πολιτική, Δίκτυο για την Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Papers – Publications, Ιανουάριος 2019, σελ. 21. Anne Bakker, Margriet Drent and Dick Zandee, European defence: how to engage the UK after Brexit?, Clingendael Report, July 2017, σελ. 8.

⁹⁷ Anne Bakker, Margriet Drent and Dick Zandee, European defence: how to engage the UK after Brexit?, Clingendael Report, July 2017, σελ. 3. Ana Isabel Xavier, The Impact of Brexit on Security and Defence Multilateralism: More Cooperation or Overlapping Interests?, Marmara Journal of European Studies, Vol. 26, No.1 (2018), (101), σελ. 105.

⁹⁸ Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 12. Χαρά Σερέτη, Brexit και Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι πιθανές συνέπειες στις εξωτερικές σχέσεις και την πολιτική, Δίκτυο για την Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Papers – Publications, Ιανουάριος 2019, σελ. 21.

⁹⁹ Speech by President Jean-Claude Juncker at the Defence and Security Conference Prague: In defence of Europe, Prague, 09-06-2017, διαθέσιμο υπό: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_17_1581.

κοινού και υπό την αιγίδα της Ένωσης στον τομέα της άμυνας.¹⁰⁰ Διαφοροποιείται δε από τις λοιπές μορφές ευρωπαϊκής στρατιωτικής συνεργασίας λόγω του υποχρεωτικού χαρακτήρα των δεσμεύσεων που αναλαμβάνουν τα 25 κράτη-μέλη της.¹⁰¹ Ήδη το Μάιο του 2019 βρίσκονταν σε εξέλιξη περί τα 34 προγράμματα στα πλαίσια της PESCO.¹⁰² Κατά την αξιολόγησή της εφαρμογής της PESCO, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαπίστωσε πρόοδο στα κράτη-μέλη, το πρώτον, στον τομέα της αύξησης του αμυντικού προϋπολογισμού και των αμυντικών επενδύσεων και, το δεύτερον, στη χρήση ευρωπαϊκών μηχανισμών και εργαλείων για το σχεδιασμό των εθνικών αμυντικών προγραμμάτων.¹⁰³

Εκτός από την PESCO, το νέο ενισχυμένο πακέτο άμυνας στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμπληρώνεται και από το European Defence Fund (EDF). Το τελευταίο συντονίζει και υποστηρίζει επενδύσεις των κρατών-μελών στον τομέα της άμυνας, αμυντικού εξοπλισμού και τεχνολογίας.¹⁰⁴ Πρόκειται για διακρατική συνεργασία στο χώρο των αμυντικών ερευνών και του στρατιωτικού εξοπλισμού.¹⁰⁵ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναμένει ότι από το έτος 2021, η αμυντική συνεργασία και έρευνα θα συνεπικουρούνται από ένα Ευρωπαϊκό αμυντικό ταμείο αξίας 13 δισεκατομμυρίων Ευρώ περίπου.¹⁰⁶

Αξιολογώντας τις ως ανωτέρω πρωτοβουλίες στα πλαίσια της διακυβερνητικής δραστηριότητας της Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP) της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρέπει να τονιστεί, κατ αρχήν, πως δεν είναι σύμπτωση το γεγονός ότι αυτές έλαβαν χώρα παράλληλα με τις διαδικασίες του Brexit και δη μετά το δημοψήφισμα της 23ης Ιουνίου 2016.¹⁰⁷ Οι θεσμικές πρωτοβουλίες θέσπισης της PESCO και του EDF θεωρούνται πρωτοφανείς για τα δεδομένα της Ένωσης. Η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνει την προσέγγιση που αντιμετωπίζει την έξοδο του Ηνωμένου Βασιλείου ως ευκαιρία που δίνει τη δυνατότητα στα μέλη της Ένωσης να ισχυροποιήσουν τους δεσμούς και τη συνεργασία τους, δεδομένου ότι η Μεγάλη Βρετανία ενεργούσε ανασταλτικά έναντι πρωτοβουλιών ενδυνάμωσης της στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Αν και το παρόν στάδιο εξέλιξης είναι πρώιμο, η Ευρωπαϊκή Ένωση μετά το Brexit παρουσιάζεται σε επίπεδο αμυντικής συνεργασίας περισσότερο ενωμένη και συμπαγής σε σύγκριση με το παρελθόν και προβάλλει την εικόνα ενός ενοποιημένου

¹⁰⁰ Βλ. <https://pesco.europa.eu/>.

¹⁰¹ Βλ. <https://pesco.europa.eu/>.

¹⁰² Council of the EU, Defence cooperation: Council assesses progress made in the framework of PESCO after first year of implementation, Press release 14 May 2019, διαθέσιμο υπό: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/14/defence-cooperation-council-assesses-progress-made-in-the-framework-of-pesco-after-first-year-of-implementation/>.

¹⁰³ Council of the European Union, COUNCIL RECOMMENDATION assessing the progress made by the participating Member States to fulfil commitments undertaken in the framework of permanent structured cooperation (PESCO), Brussels, 6 May 2019 (OR. en) 8795/19, σελ. 6, διαθέσιμο υπό: <https://www.consilium.europa.eu/media/39353/st08795-en19.pdf>.

¹⁰⁴ Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 12.

¹⁰⁵ European Commission, European Defence Fund – factsheet, 19-03-2019 διαθέσιμο υπό: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/34509>.

¹⁰⁶ European Commission, European Defence Fund – factsheet, 19-03-2019 διαθέσιμο υπό: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/34509>.

¹⁰⁷ Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 13.

συνόλου.¹⁰⁸ Εν τούτοις, δεν πρέπει να παροράται ότι η εξέλιξη και η επιτυχία των ως ανωτέρω δομών εξαρτώνται από τη βούληση των κρατών-μελών, να τηρήσουν τις ειλημμένες υποχρεώσεις τους και να καταβάλλουν τις αναλογούσες σε αυτά οικονομικές συνδρομές.¹⁰⁹

Επι της ανωτέρω συμπερασματικής κρίσης περί της θετικής συνδρομής του Brexit στην ενοποιητική διαδικασία οφείλουν να ληφθούν υπόψη και συγκεκριμένοι περιορισμοί. Ομολογουμένως, με την αποχώρηση της Μεγάλης Βρετανίας, θα είναι δύσκολο για την Ευρωπαϊκή Ένωση να αναπτύξει σημαντικές σε παγκόσμια κλίμακα στρατιωτικές δυνατότητες.¹¹⁰ Οι θεσμικές πρωτοβουλίες θέσπισης της PESCO και του EDF λαμβάνουν χώρα εντός της διακυβερνητικά δομημένης Κοινής Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP), την οποία και δε θίγουν, καθώς η Ένωση δε δύναται να αντικαταστήσει το ρόλο των εθνικών κρατών στον τομέα της άμυνας.¹¹¹ Πέρα από το ζήτημα του απόλυτου αριθμού των στρατιωτικών εξοπλισμών και της φύσης της πολιτικής άμυνας και ασφαλείας στο Ενωσιακό οικοδόμημα, για τη δυναμική της εξέλιξης του διακυβερνητικά δομημένου αυτού τομέα, οφείλει να ληφθεί υπόψη και η Ατλαντική Συμμαχία, στο όνομα της οποίας το Ηνωμένο Βασίλειο, όχι σπάνια, φρέναρε την ενδυνάμωση της Ευρωπαϊκής συνεργασίας σε θέματα άμυνας και ασφαλείας.

Ανταγωνιστική δραστηριότητα από πλευράς Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι του NATO σε ζητήματα άμυνας και ασφαλείας δεν αναμένεται. Ενδεικτικό του περιορισμού αυτού είναι το περιεχόμενο της από 06-05-2019 υπ' αριθμό 8795/19 σύστασης του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αξιολόγηση της προόδου των κρατών-μελών στα πλαίσια της PESCO. Στη σύσταση αυτή, το Συμβούλιο επισημαίνει ότι οι δυνατότητες των κρατών-μελών στα πλαίσια της Ένωσης θα συμβάλουν και στην ενδυνάμωση των δυνατοτήτων στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών και του NATO. Στη συνέχεια, το Συμβούλιο τονίζει ότι οι διαδικασίες του NATO είναι και θα είναι εξασφαλισμένες δεδομένης της διαφορετικής φύσης και των ευθυνών των δύο οργανισμών.¹¹² Πράγματι, οι ΗΠΑ είναι μεν υπέρμαχοι μιας ενδυνάμωσης της Ευρωπαϊκής συνεργασίας στον τομέα της άμυνας και ασφαλείας, τούτο όμως στο μέτρο που δεν υπονομεύεται ο ρόλος του NATO.¹¹³

Αναφορικά με τη Γαλλία, υπενθυμίζεται ότι το έτος 1966 με πρωτοβουλία του

¹⁰⁸ Χαρά Σερέτη, Brexit και Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι πιθανές συνέπειες στις εξωτερικές σχέσεις και την πολιτική, Δίκτυο για την Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Papers – Publications, Ιανουάριος 2019, σελ. 21. Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 14.

¹⁰⁹ Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 13.

¹¹⁰ Tim Oliver, A European Union Without the United Kingdom - The Geopolitics of a British Exit from the EU, LSE Ideas Strategic Update 16.1, February 2016, σελ. 14.

¹¹¹ Benjamin Martill and Monika Sus, Known Unknowns: EU foreign, security, and defence policy after Brexit, Dahrendorf Forum IV, Working Paper No. 01, 26-01-2018, σελ. 13. European Commission, European Defence Fund – factsheet, 19-03-2019 διαθέσιμο υπό: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/34509>.

¹¹² Council of the European Union, COUNCIL RECOMMENDATION assessing the progress made by the participating Member States to fulfil commitments undertaken in the framework of permanent structured cooperation (PESCO), Brussels, 6 May 2019 (OR. en) 8795/19, σελ. 6 παρ. 7(b) και σελ. 5 παρ.6, διαθέσιμο υπό: <https://www.consilium.europa.eu/media/39353/st08795-en19.pdf>.

¹¹³ Michel Fortmann, David Haglund & Stéfanie von Hlatky, INTRODUCTION: France's 'return' to NATO: implications for transatlantic relations, European Security, Vol. 19, No.1 (2010), (1), σελ. 4.

Προέδρου Charles de Gaulle αποχώρησε από το στρατιωτικό σκέλος του NATO, στο οποίο και επανήλθε το έτος 2009.¹¹⁴ Για τη Γαλλία, η επιστροφή της στην Ατλαντική Συμμαχία συνιστούσε ζήτημα γεωστρατηγικής αναγκαιότητας.¹¹⁵ Ως εκ τούτου, δεν υπάρχει ούτε από την πλευρά της κίνητρο ενδυνάμωσης των δομών της Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP) της Ένωσης, όπως λ.χ. της PESCO, σε βαθμό που να μπορεί να αμφισβητηθεί ο ρόλος της Ατλαντικής Συμμαχίας ή που να ανακύπτει θέμα σύγκυσης ρόλων. Η Γαλλία προσεγγίζει την Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP) της Ένωσης και το NATO ως διαφορετικά και συμπληρωματικά εργαλεία, με τη Ένωση αρμόδια για διαχείριση κρίσεων και την Ατλαντική Συμμαχία αρμόδια για τη συλλογική άμυνα,¹¹⁶ θέση η οποία αντικατοπτρίζει και τη θεσμική πραγματικότητα των ως ανωτέρω δομών.

Η Γαλλία, επανερχόμενη στο στρατιωτικό σκέλος του NATO, δεν επανήλθε ποτέ στον πυρηνικό σχεδιασμό αυτού (Nuclear Planning Group), καθώς έθεσε ως προτεραιότητά της, τη διατήρηση της πυρηνικής της ανεξαρτησίας.¹¹⁷ Αντίθετα, η Βρετανία έχει θέσει τα πυρηνικά της όπλα στη διάθεση του NATO, παρά το γεγονός ότι τα όπλα αυτά ευρίσκονται υπό τον έλεγχο και τις διαταγές του Λονδίνου.¹¹⁸ Με άλλα λόγια, όπως επισημαίνει και ο καθηγητής Ευάγγελος Βενιζέλος, μετά το Brexit, η μόνη γεωγραφικά ευρωπαϊκή πυρηνική δύναμη που μετέχει στην Ατλαντική Συμμαχία είναι το Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο έχει όμως εξέλθει από το Ενωσιακό άρμα.¹¹⁹ Εντός του NATO, δηλαδή, το Brexit βρίσκει το Ενωσιακό στοιχείο εξασθενημένο.

Εν κατακλείδι, στο διακυβερνητικά δομημένο τομέα της Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP), η διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, μετά το Brexit, φαίνεται να έχει προχωρήσει. Η Ένωση παρουσιάζεται, προς το παρόν, περισσότερο ενωμένη και συμπαγής σε σύγκριση με το παρελθόν και προβάλλει την εικόνα ενός ενοποιημένου συνόλου. Εν τούτους, οι αμυντικές δυνατότητες της Ένωσης είναι πια περιορισμένες, ενώ δεν αναμένεται να αναπτύξει δυναμική ανταγωνιστική του NATO, εντός του οποίου το Brexit βρίσκει το Ενωσιακό στοιχείο εξασθενημένο.

9. Συμπέρασμα

Το Brexit βρίσκει την Ευρωπαϊκή Ένωση φανερά αποδυναμωμένη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση συρρικνώνεται και σε μέγεθος αλλά και σε οικονομική σημασία, ενώ

¹¹⁴ Η διαδικασία επιστροφής στο στρατιωτικό σκέλος του NATO άρχισε σταδιακά ήδη από έτος 1995. Βλ. σχετικά Permanent Representation of France to NATO, 26-07-2019, διαθέσιμο υπό: <https://otan.delegfrance.org/France-and-NATO-presentation-1217>. France back to NATO 2010, σελ. 4

¹¹⁵ Michel Fortmann, David Haglund & Stéphanie von Hlatky, INTRODUCTION: France's 'return' to NATO: implications for transatlantic relations, European Security, Vol. 19, No.1 (2010), (1), σελ. 5.

¹¹⁶ Michel Fortmann, David Haglund & Stéphanie von Hlatky, INTRODUCTION: France's 'return' to NATO: implications for transatlantic relations, European Security, Vol. 19, No.1 (2010), (1), σελ. 5, 7.

¹¹⁷ Permanent Representation of France to NATO, 26-07-2019, διαθέσιμο υπό: <https://otan.delegfrance.org/France-and-NATO-presentation-1217>. Βλ. και Ευάγγελο Βενιζέλο, Συζήτηση Β. Σκουρή - Ευ. Βενιζέλου στην ημερίδα «Η δοκιμασία της Ευρωπαϊκής Ιδέας», Κύκλος ιδεών για την εθνική ανασυγκρότηση, 14-05-2019, διαθέσιμο υπό: <https://ekyklos.gr/sb/678-syztisi-vasili-skouri-evaggelou-venizelou-stin-imerida-i-dokimasia-tis-evropaikis-ideas.html>.

¹¹⁸ David Hastings Dunn & Mark Webber (2017): The UK, the European Union and NATO: Brexit's unintended consequences, Global Affairs, Vol. 2 (2016) – Issue 5, (471), σελ. 477.

¹¹⁹ Συζήτηση Β. Σκουρή - Ευ. Βενιζέλου στην ημερίδα «Η δοκιμασία της Ευρωπαϊκής Ιδέας», Κύκλος ιδεών για την εθνική ανασυγκρότηση, 14-05-2019, διαθέσιμο υπό: <https://ekyklos.gr/sb/678-syztisi-vasili-skouri-evaggelou-venizelou-stin-imerida-i-dokimasia-tis-evropaikis-ideas.html>.

δημιουργείται ένα δυσαναπλήρωτο κενό στον ενωσιακό προϋπολογισμό, κενό που θέτει και ζητήματα ευρωπαϊκής συνοχής. Αν και η σχέση μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και του ευρωπαϊκού εγχειρήματος ήταν ιστορικά τεταμένη, σε βαθμό που απέδιδαν στο πρώτο το προσωνύμιο του «awkward partner», η Βρετανία λόγω του ειδικού οικονομικού και πολιτικού της βάρους, είχε παράλληλα το ρόλο ενός εξισορροπητικού παράγοντα. Ο ως άνω εξισορροπητικός παράγοντας δεν υφίσταται πλέον, με αποτέλεσμα να έχει διασαλευθεί η γεωπολιτική ισορροπία εντός της Ένωσης.

Με το Brexit, μετατίθεται το γεωπολιτικό βάρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα ανατολικά. Τούτο σηματοδοτεί την ενδυνάμωση των ήδη κυριαρχούντων σε αυτήν ηπειρωτικών στοιχείων καθώς και την απώλεια του κύριου διατλαντικού συνδέσμου της. Ταυτόχρονα, ενισχύονται οι διαδικασίες πολιτικής προσέγγισης μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας, ενώ αναδύεται, έντονα πλέον, το ζήτημα του επιπέδου του Κράτους Δικαίου («Rule of Law») εντός των κρατών-μελών της, καθώς αποχωρεί από τους κόλπους της μια χώρα με μακροχρόνιους και σταθερούς δημοκρατικούς θεσμούς, ενώ τα θεσμικά και αξιακά ελλείματα σε κράτη της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης που προσχώρησαν στην Ένωση με τις διευρύνσεις του 2004 και 2007 ισχυροποιούνται και μεγεθύνονται.

Με την αποχώρηση της Βρετανίας, μειώνεται η πολιτική παρουσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις έδρες των μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ στο μισό. Η αποχώρηση μιας χώρας με κατοχή ανεπτυγμένων πυρηνικών και συμβατικών όπλων, με ετοιμότητα και δυνατότητα άμεσης χρήσης των στρατιωτικών της δυνάμεων και με μακροχρόνια παράδοση στη διπλωματία και στις υπηρεσίες πληροφοριών, συνιστά παράγοντα πολιτικής, στρατιωτικής και συμβολικής αποδυνάμωσης της Ένωσης καθώς και του ρόλου που καλείται αυτή να διαδραματίσει στο παγκόσμιο στερέωμα.

Για ζητήματα που άπτονται των συμφερόντων της Ένωσης, δε θα υφίσταται πλέον για τη Βρετανία η υποχρέωση συντονισμού δράσης και προάσπισης των συμφερόντων αυτών στα πλαίσια του άρθρου 34 ΣΕΕ. Η Βρετανία αποδεσμεύεται από τη «διαρκή υποχρέωση» («Dauerverpflichtung») του άρθρου 34 παρ.2, υποπαρ.2 ΣΕΕ, να υπερασπίζεται κατά την εκτέλεση των καθηκόντων της εντός του Συμβουλίου Ασφαλείας, τις θέσεις και τα συμφέροντα της Ένωσης. Το «Brexit» καταδεικνύει τον ιδιαίτερα βαρύνοντα ρόλο που καλούνται πλέον να αναλάβουν τα υπόλοιπα μέλη της Ένωσης και μελλοντικά μη-μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, ούτως ώστε καλύπτοντας το κενό του Ηνωμένου Βασιλείου να προασπίζονται επάξια και αποτελεσματικά τα συμφέροντα της Ένωσης στα πλαίσια του άρθρου 34 παρ.2, υποπαρ.2 ΣΕΕ.

Η διασάλευση της γεωπολιτικής ισορροπίας εντός της Ένωσης λόγω της θραύσης της τριαρχίας «Γαλλία – Γερμανία – Ηνωμένο Βασίλειο» σηματοδοτεί τη μετατόπιση του κέντρου εξουσίας προς τη Γερμανία. Εκτιμάται ότι στη μετά-Brexit εποχή κυρίαρχο θα είναι το Γερμανικό στοιχείο. Προς ταύτη την πολιτική κατεύθυνση φαίνεται να κινείται και η από 05-05-2020 απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου. Η δε ανάγκη να επαναπροσδιοριστεί το Ευρωπαϊκό όραμα καθίσταται πλέον επιτακτική.

Σε επίπεδο Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP), το Brexit σηματοδοτεί, κατ' αρχήν, την απώλεια μιας εξέχουσας στρατιωτικής δύναμης. Εν τούτοις, το Ηνωμένο Βασίλειο δεν έθεσε πραγματικά τις δυνατότητές του στη διάθεση

της Ένωσης. Θεωρούσε την Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP) αποκλειστικά συμπληρωματική του NATO δρώντας, όχι σπάνια, ανασταλτικά έναντι πρωτοβουλιών ενδυνάμωσης της στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Η απουσία του Ηνωμένου Βασιλείου αναμένεται να γίνει περισσότερο αισθητή στη χρηματοδότηση του ευρωπαϊκού αμυντικού τομέα, όπως άλλωστε και στη χρηματοδότησή της Ένωσης γενικότερα. Αν και το παρόν στάδιο εξέλιξης είναι πρώιμο, με την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου και τη δημιουργία δομών όπως λ.χ. η Permanent Structured Cooperation (PESCO) και το European Defence Fund (EDF), η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται περισσότερο ενωμένη και συμπαγής σε σύγκριση με το παρελθόν. Προβάλλει, δηλαδή, την εικόνα ενός ενοποιημένου συνόλου.

Εν τούτοις, η ως ανωτέρω συμπερασματική κρίση περί της θετικής συνδρομής του Brexit στην διαδικασία ολοκλήρωσης στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας υπόκειται σε περιορισμούς. Με την αποχώρηση της Βρετανίας, θα είναι δύσκολο για την Ευρωπαϊκή Ένωση να αναπτύξει σημαντικές σε παγκόσμια κλίμακα στρατιωτικές δυνατότητες. Η δε εξέλιξη και επιτυχία της PESCO και του EDF εξαρτώνται από τη βούληση των κρατών-μελών, να τηρήσουν τις υποχρεώσεις τους εντός της διακυβερνητικά δομημένης Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP) της Ένωσης. Ανταγωνιστική δραστηριότητα από πλευράς Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι του NATO σε ζητήματα άμυνας και ασφάλειας δεν αναμένεται. Ούτε υπάρχει από την πλευρά της Γαλλίας κίνητρο ενδυνάμωσης των δομών της Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (CSDP) σε βαθμό τέτοιο, που να θέτει υπό αμφισβήτηση την Ατλαντική Συμμαχία ή που να ανακύπτει ζήτημα σύγχυσης ρόλων.

Μετά το Brexit, η μόνη γεωγραφικά ευρωπαϊκή πυρηνική δύναμη που μετέχει στην Ατλαντική Συμμαχία είναι το Ηνωμένο Βασίλειο. Εντός του NATO, δηλαδή, το Brexit βρίσκει το Ενωσιακό στοιχείο αποδυναμωμένο.

Πράγματι, το Brexit συνιστά μια αποφασιστική ρωγμή στην αρχή της «ολοένα στενότερης Ένωσης» εντός της ούτως ή άλλως ιστορικά μη γραμμικώς εξελισσόμενης πορείας του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Είναι η πρώτη φορά που ένα κυρίαρχο κράτος-μέλος αποφασίζει να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς στα «προηγούμενα» των de facto αποχωρήσεων της Αλγερίας, το 1962, και της Γροιλανδίας, το 1985, οι μητροπόλεις, ήτοι η Γαλλία και η Δανία, παρέμειναν εντός του Ευρωπαϊκού άρματος, ενώ τα ανεξαρτητοποιημένα και αυτονομημένα εδάφη της Αλγερίας και της Γροιλανδίας ήταν εκείνα που αποχώρησαν. Στις περιπτώσεις αυτές υπήρξε μείωση εδαφών, όχι όμως μείωση του αριθμού των κρατών-μελών της Ένωσης.

Το δυναμικό στοιχείο του απροόπτου αλλά και των προσωπικών προτιμήσεων και προτεραιοτήτων ενός λαού και των πολιτικών ηγεσιών του μπορεί να θεωρηθεί και αυτό το ίδιο μέρος και στοιχείο της ενοποιητικής διαδικασίας, σύμφωνα με την πολιτική προσέγγιση του Γάλλου Προέδρου Charles de Gaulle. Η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση δε συνιστά ούτε αυτοματοποιημένη αλλά ούτε γραμμικώς εξελισσόμενη διαδικασία, όπως την προσέγγιζε ο άλλοτε πρώτος Πρόεδρος της Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Walter Hallstein. Η δε έξοδος κράτους-μέλους από τους κόλπους της Ένωσης λαμβάνει χώρα στα πλαίσια και σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 50 της ΣΕΕ. Ως εκ τούτου συνιστά μια προβλεπόμενη καταστατική και δημοκρατική δυνατότητα και επιλογή.

Η «επιλογή» αυτή του Ηνωμένου Βασιλείου, εκτός από έντονες ποσοτικές και ποιοτικές διαφορές με τις de facto «αποχωρήσεις» της Αλγερίας, το 1962, και της Γροιλανδίας, το 1985, έχει και έναν σημαντικό κοινό παρονομαστή με εκείνες. Πρόκειται

για την προτασόμενη ανάγκη διαφύλαξης των εθνικών συμφερόντων και ιδιαιτεροτήτων μιας εδαφικής ή κρατικής οντότητας,¹²⁰ μια ανάγκη που δύναται να θέσει όρια στη δυναμική της ενοποιητικής διαδικασίας. Τούτο μπορεί να παραλληλιστεί και με την κριτική που ασκήθηκε έναντι του μοντέλου της αυτοματοποιημένης διαδικασίας Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, ως εκτέθηκε και ωριότερα στην ενότητα 2. του παρόντος. Η ως ανωτέρω κριτική συνίσταται στη δυσπιστία και στις αμφιβολίες που μπορεί να παράγει η αποδοχή μιας αυτοματοποιημένης διαδικασίας ολοκλήρωσης κατά το μοντέλο του Walter Hallstein τόσο στα κράτη-μέλη της Ένωσης, όσο και στους πολίτες της.¹²¹ Από κοινού σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις - δηλαδή στην περίπτωση του Brexit, στις de facto αποχωρήσεις της Αλγερίας και της Γροιλανδίας αλλά και στην κριτική έναντι του προαναφερθέντος μοντέλου αυτοματοποιημένης ολοκλήρωσης - τίθεται υπό αμφισβήτηση η πολιτική νομιμοποίηση της Ένωσης, μια αμφισβήτηση που έχει ανά περίπτωση διαφορετική ένταση και βάθος.

Αν και το Brexit δε θέτει, προς το παρόν, σε κίνδυνο την οντολογική ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κρούει εκκωφαντικά τον κώδωνα του κινδύνου για το ενδεχόμενο, η Ένωση να έχει παρεκκλίνει της πορείας της, και υπενθυμίζει προειδοποιητικά ότι κάποιες χώρες και θέλουν και μπορούν να είναι οι «Κύριοι των Συνθηκών».¹²²

¹²⁰ Βλ. ενδεικτικά Kiran Klaus Patel, *Something new under the sun? The lessons of Algeria and Greenland*, σε: Benjamin Martill, Uta Staiger (Eds.), *Brexit and Beyond - Rethinking the Futures of Europe*, UCL Press. (2018), (114), σελ. 116 « ... *Still, the mix of economic and identity arguments that drove the Brexit campaign has certain parallels in the Algerian and Greenlandic cases. In all three countries, the specific history, values, forms of economic and political governance, and the social fabric all turned into key arguments for withdrawal. The EC/ EU was accused of not accommodating these differences. The desire to (re)gain control therefore unites all these cases.*»

¹²¹ Βλ. ενδεικτικά Henriette Müller – *The Point of No Return. Walter Hallstein and the EEC Commission between Institutional Ambitions and Political Constraints*, *Les Cahiers européens de Sciences Po.* – n° 03/2012, σελ. 12 και Wolfgang Wessels, *Walter Hallstein's Contribution to Integration Theory: Outdated or Underestimated?*, σε: Wilfried Loth/ William Wallace/Wolfgang Wessels (Eds.), *Walter Hallstein - The Forgotten European?*, Palgrave Macmillan, 1998, (229), σελ. 247.

¹²² Βλ. ενδεικτικά Adelheid Puttler, *Sind die Mitgliedstaaten noch „Herren“ der EU? – Stellung und Einfluss der Mitgliedstaaten nach dem Entwurf des Verfassungsvertrages der Regierungskonferenz*, σε: *Europarecht* (2004), (669), σελ. 689-690 καθώς και σελ. 678, όπου κατά την αξιολόγηση της ρήτρας εξόδου, ήτοι του άλλοτε άρθρου I-60 του σχεδίου Συνθήκης για τη Θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης, επισημαίνεται ότι δια της θέσπισης δυνατότητας εξόδου από την Ένωση η ιδέα της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης ως μιας συνεχώς εξελισσόμενης και μη αναστρέψιμης διαδικασίας παραμερίστηκε για χάρη της πολιτικής πραγματικότητας μιας Ένωσης με 25 ή και περισσότερα κράτη-μέλη « ... *Mit der Austrittsklausel haben Konvent und Regierungskonferenz die Idee der Integration als stetig fortschreitendem und unumkehrbarem Prozess hintangestellt zugunsten der politischen Realitäten in einer Union von 25 oder mehr Mitgliedstaaten. ...* »